

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кафедра менеджменту та туризму

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри менеджменту та
туризму _____ Ю.О. Юхновська
_____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«ОСОБЛИВОСТІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

Галузь знань – 24 Сфера обслуговування

Спеціальність 242 Туризм і рекреація

Освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Керівник кваліфікаційної роботи:

д.е.н., професор кафедри
менеджменту та туризму

_____ Юлія ЮХНОВСЬКА

Нормоконтроль

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту та туризму

_____ Ганна ОМЕЛЬЧАК

Студент групи Тм-2

_____ Олексій КАІЛЬ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА
АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Факультет мистецтва та дизайну

Кафедра менеджменту та туризму

Другий (магістерський) рівень вищої освіти

Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри менеджменту та туризму

д.е.н., доцент Ю.О. Юхновська _____

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Каіля Олексія Олександровича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Особливості туризму в умовах воєнного стану».

Керівник кваліфікаційної роботи Юхновська Ю.О., доктор економічних наук, професор.

Затверджені наказом закладу вищої освіти від “ ____ ” _____ 20__ року
№ _____

2. Строк подання студентом роботи: 19.12.2023

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (загальна бібліографія – 45 найменувань), додатків. Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 83 сторінки друкованого тексту. Робота містить 5 таблиць, 22 рисунка, 3 додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розкрити сутність поняття туризм; ознайомитись з видами туризму; розглянути види методів дослідження туризму; дослідити стан туристичної галузі України під час воєнного стану; розглянути волонтерський туризм у військових реаліях України; проаналізувати вплив війни на туристична інфраструктуру; оцінити негативні наслідки війни на індустрію туризму в Україні; визначити перспективи повоєнного туризму в Україні; розробити маркетингові стратегії та механізм відновлення і розвитку повоєнного туризму України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
 дефініції терміна "туризм"; етапи історії розвитку туризму; ключові характеристики туризму; функції туризму; негативні наслідки туризму; види туризму; види методів дослідження туризму; підприємства туристичного бізнесу, які не змогли перенести виробництво, не встигли цього зробити та здійснили частковий переїзд бізнесу або знаходяться в процесі переміщення; кількість туроператорів, які займаються організацією внутрішніх подорожей та туроператорів, що займаються як організацією внутрішніх, так і закордонних подорожей; надходження податків від туристичної галузі в Україні за 2022 рік; зменшення туристичного збору областей, що перебували або зараз перебувають у зонах бойових дій та тимчасово окуповані; області, які були лідерами зі сплати туристичного збору у 2022 році; розподіл кількості пошкоджених об'єктів сфери культури та релігії за областями, на лютий 2023; корективи, які внесла війна у сферу туризму в Україні; негативні наслідки війни на туризм в Україні; ключові можливості туризму в Україні; перспективні напрямки відновлення повоєнного туризму в Україні; механізм відновлення та розвитку туристичного бізнесу.

6. Дата видачі завдання: 04.09.2023

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	07.12.2023	виконано
	Виконання вступу	18.12.2023	виконано
	Виконання розділу 1	17.11.2023	виконано
	Виконання розділу 2	23.11.2023	виконано
	Виконання розділу 3	06.12.2023	виконано
	Формулювання висновків	18.12.2023	виконано
	Подання роботи на нормоконтроль	–	виконано
	Подання роботи на кафедру	19.12.2023	виконано

Студент _____ Олексій КАІЛЬ

Керівник роботи _____ Юлія ЮХНОВСЬКА

АНОТАЦІЯ

Каиль О.О. Особливості туризму в умовах воєнного стану / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 242 «Туризм і рекреація» (освітньо-професійна програма «Рекреаційний туризм»). КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР, Запоріжжя, 2023.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу політичної нестабільності та повномасштабної війни на розвиток туризму в Україні.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є індустрія туризму в Україні.

Предметом кваліфікаційної роботи є вплив війни на індустрію туризму в Україні.

У I розділі викладені теоретичні основи та види методів дослідження туризму, виділені дефініції терміна «туризм», етапи історії розвитку, ключові характеристики, функції, негативні наслідки, види туризму, мотиви подорожей, та види методів дослідження туризму.

У II розділі досліджено стан туристичної галузі України під час воєнного стану, волонтерський туризм у військових реаліях України та вплив війни на туристичну інфраструктуру.

У III розділі обґрунтовано корективи, які внесла війна у сферу туризму, негативні наслідки війни на туризм, ключові можливості туризму, перспективні напрямки відновлення повоєнного туризму, маркетингові стратегії та механізм відновлення і розвитку повоєнного туризму України та програми підтримки туристичного бізнесу.

Кваліфікаційна робота складається з 83 сторінок. Кількість розділів – 3, таблиць – 5, рисунків – 22, додатків – 3.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: туризм, війна, воєнний стан, види туризму, методи дослідження, волонтерський туризм, туристична інфраструктура, повоєнний туризм, механізм відновлення, маркетингові стратегії.

Список публікацій здобувача за темою роботи:

1. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Розвиток туристичної галузі в Україні під час воєнного стану». Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. 770 с. С.177-179.

2. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Перспективи розвитку волонтерського туризму в Україні». IV Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених.

3. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Реклама та маркетинг туристичних послуг в Україні в умовах війни». «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс]: колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Електрон. дані. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. – 1268 с.

4. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Маркетингові стратегії у туризмі в Україні після воєнних подій: відновлення галузі». «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України»: зб. тез доповідей I Всеукр. наук.-практ. конф. (14-15 листопада 2023 року, м. Харків). Частина 1. – Харків : Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», 2023. – 525 с.

ABSTRACT

Kail O.O. Peculiarities of tourism in the conditions of martial law / Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 242 "Tourism and recreation" (educational and professional program "Recreational tourism"). KZVO "Khortytsk National Educational and Rehabilitation Academy" ZOR, Zaporizhzhia, 2023.

The purpose of the qualification work is to study the impact of political instability and full-scale war on the development of tourism in Ukraine.

The object of the qualification work is the tourism industry in Ukraine.

The subject of the qualification work is the impact of the war on the tourism industry in Ukraine.

In Chapter I, the theoretical foundations and types of tourism research methods are outlined, definitions of the term "tourism", stages of the history of development, key characteristics, functions, negative consequences, types of tourism, travel motives, and types of tourism research methods are highlighted.

Chapter II examines the state of the tourism industry in Ukraine during the martial law, volunteer tourism in the military realities of Ukraine, and the impact of the war on the tourist infrastructure.

Chapter III substantiates the corrections made by the war in the field of tourism, the negative consequences of the war on tourism, key opportunities for tourism, promising directions for the recovery of post-war tourism, marketing strategies and the mechanism for the recovery and development of post-war tourism in Ukraine and programs for supporting the tourism business.

The qualification paper consists of 76 pages. Number of sections – 3, tables – 5, figures – 26, appendices – 3.

KEY WORDS: tourism, war, martial law, types of tourism, research methods, volunteer tourism, tourist infrastructure, post-war tourism, recovery mechanism, marketing strategies.

List of publications of the recipient by the topic of the work:

1. Kail O.O., Yukhnovska Yu.O. "Development of the tourism industry in Ukraine during martial law". Materials of the International science and practice conf. "Global achievements and modern trends in the development of tourism and the hotel and restaurant industry" (Zaporizhia, November 25, 2022). Zaporizhzhia: NU "Zaporizhia Polytechnic", 2022. 770 p. P.177-179.

2. Kail O.O., Yukhnovska Yu.O. "Prospects for the development of volunteer tourism in Ukraine". IV International scientific and practical conference of students and young scientists.

3. Kail O.O., Yukhnovska Yu.O. "Advertising and marketing of tourist services in Ukraine in the conditions of war". "World achievements and modern trends in the development of tourism and the hotel and restaurant industry: materials of the II International Scientific and Practical Conference, Zaporizhzhia, November 10, 2023 [Electronic resource]: collective of authors; in general ed. Prof. V. M. Zaitseva; Electron. data. - Zaporizhzhia: NU "Zaporizhia Polytechnic", 2023. - 1268 p.

4. Kail O.O., Yukhnovska Yu.O. "Marketing strategies in tourism in Ukraine after the war events: recovery of the industry". "Marketing and organizational mechanisms of the post-war development of the hospitality and tourism industry of Ukraine": coll. theses of reports I All-Ukrainian. science and practice conf. (November 14-15, 2023, Kharkiv). Part 1. - Kharkiv: National. technical Kharkiv University. polytechnic Institute of Technology", 2023. - 525 p.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ВИДИ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ	12
1.1. Сутність поняття туризм	12
1.2. Види туризму	21
1.3. Види методів дослідження туризму	26
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	31
2.1. Стан туристичної галузі України під час воєнного стану	31
2.2. Волонтерський туризм у військових реаліях України	41
2.3. Вплив війни на туристичну інфраструктуру.....	43
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНИ	47
3.1. Негативний вплив війни на туризм в Україні.....	47
3.2. Перспективи повоєнного туризму в Україні.....	51
3.3. Маркетингові стратегії та механізм відновлення і розвитку повоєнного туризму України.....	59
Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТОК А	71
ДОДАТОК Б	72
ДОДАТОК В.....	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Умови воєнного стану завжди визначають вагому та важливу роль для будь-якої країни, і Україна не є винятком. Для галузі туризму, яка традиційно вважається важливим фактором економічного та культурного розвитку країни, виклики воєнного конфлікту стають особливо актуальними та значущими.

Важливо визначити, як воєнний стан впливає на туристичну привабливість України. З одного боку, конфлікт може впливати на безпеку та стабільність у регіоні, що негативно позначається на кількості та структурі туристичного потоку. З іншого боку, дослідження може виявити нові чи непередбачувані аспекти привабливості, що виникають в умовах воєнного стану, такі як інтерес до історії, патріотичні мотивації чи специфічні види туризму, наприклад, меморіальний чи воєнний туризм

Значну увагу дослідженню туризму України в умовах воєнного стану приділяють провідні вчені В. Азар, Ю. Макогон, В. Новицький, В. Герасименко В, Гудзя, П. Жукова, Е. Кифяка В. Купер К. Левковська, Л. Мілла, Р. Ткаченко, Т. Чудновський.

Мета роботи. Дослідження впливу політичної нестабільності та повномасштабної війни на розвиток туризму в Україні.

Для розкриття мети дослідження поставлено наступні **завдання**:

- розкрити сутність поняття туризм;
- ознайомитись з видами туризму;
- розглянути види методів дослідження туризму;
- дослідити стан туристичної галузі України під час воєнного стану;
- розглянути волонтерський туризм у військових реаліях України;
- проаналізувати вплив війни на туристична інфраструктуру;
- оцінити негативні наслідки війни на індустрію туризму в Україні;
- визначити перспективи повоєнного туризму в Україні;

– розробити маркетингові стратегії та механізм відновлення і розвитку повоєнного туризму України.

Об’єкт дослідження. Індустрія туризму в Україні.

Предмет дослідження. Вплив війни на індустрію туризму в Україні.

В роботі використано наступні загальнонаукові та спеціальні **методи дослідження**:

- історико-логічного аналізу;
- статистичного аналізу;
- графічний метод;
- структурно-порівняльний аналіз;
- метод експертного оцінювання;
- методи аналізу та синтезу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати досліджень можуть бути використаними для перспективного відновлення індустрії туризму України у повоєнний час.

Інформаційну базу дослідження становлять монографії, навчальні посібники, статті вітчизняних вчених у наукових періодичних виданнях, нормативно-правові акти, звіти міжнародних організацій, дані веб-сайтів, статистична інформація світової туристичної організації.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення, висновки та результати дослідження апробовані автором на чотирьох наукових, науково-практичних, науково-методичних міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема:

1. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Розвиток туристичної галузі в Україні під час воєнного стану». Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. 770 с. С.177-179.

2. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Перспективи розвитку волонтерського туризму в Україні». IV Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених.

3. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Реклама та маркетинг туристичних послуг в Україні в умовах війни». «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс]: колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Електрон. дані. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. – 1268 с.

4. Каїль О.О., Юхновська Ю.О. «Маркетингові стратегії у туризмі в Україні після воєнних подій: відновлення галузі». «Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України»: зб. тез доповідей I Всеукр. наук.-практ. конф. (14-15 листопада 2023 року, м. Харків). Частина 1. – Харків : Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», 2023. – 525 с.

Структура і обсяг роботи. Структура кваліфікаційної роботи містить вступ, три розділи, підрозділи, висновки до розділів та загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Кваліфікаційну роботу викладено на 83 сторінках комп'ютерного набору, вона включає 5 таблиць, 22 рисунка, 3 додатки. Список використаних джерел складається із 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ВИДИ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ

1.1. Сутність поняття туризм

Туризм – це динамічна та багатогранна галузь, яка залучає людей, що подорожують у місця, розташовані за межами свого звичайного місця проживання, з різними цілями, насамперед для відпочинку, дослідження чи культурного досвіду.[1]

У науковій літературі дефініції терміна "туризм" подано в працях вітчизняних (М. Крачило, О. Любіцева, В. Федорченко, В. Кравців, М. Мальська, М. Рутинський, С. Кузик) і зарубіжних учених (В. Преображенський, М. Мироненко, П. Жолдак, І. Зорін, К. Крапф, В. Гунзикер, Ц. Каспар, В. Гаворецькі та ін.).[2]

Таблиця 1.1.

Дефініції терміна "туризм". (складено автором на основі [2][3])

Автор	Пояснення
К. Крапф, В. Гунзикер	«Сукупність відносин та явищ, які мають місце під час подорожей у певну місцевість за умови нетривалого поселення та нездійснення діяльності, що може спричинити отримання доходів».
О. Степанів	Замість терміна "туризм" вживала "мандрівки" і розкривала їх зміст: 1. "Мандрують пішки, колесом, автомобілем, залізницею, пароплавом, човном, каяком, чи лежачими"; 2. "Новіші часи принесли нові форми мандрівництва не в одиночку, а групою"; 3. "Тільки планове, обдумане і відповідно підготовлене мандрівництво дає особисту і громадську користь".
М. Крачило	«Різновид рекреації, активного відпочинку, "...під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями».
О. Абуков	«Ефективний засіб пізнання, підвищення культурного рівня».
В. Преображенський, В. Азар, П. Олдак, Ю. Веденій	«Форма міграції населення, пов'язана з тимчасовим переміщенням у межах країни або з однієї країни до іншої».

В. Герасименко, В. Мацола	«Особлива галузь економіки, що належить до сфери послуг».
В. Азара	«Велика економічна система з різноманітними зв'язками між окремими елементами в межах і народного господарства окремої країни, і зв'язків національної економіки зі світовим господарством загалом».
І. Зорін, В. Квартальнов	«Вид подорожі; рух (переміщення) поза місцем постійного проживання; форма розумового та фізичного виховання, що реалізується через соціально-гуманітарні функції; популярна форма організації відпочинку, проведення вільного часу; галузь господарства, яка тимчасово надає послуги людям поза місцем їхнього постійного проживання; особлива форма пересування людей за маршрутом із метою відвідати конкретні об'єкти або задовольнити особисті потреби».
М. Кабушкін, В. Хунцикер	«Туризм як економічне явище зводиться до поняття туристичного туру, тобто до діяльності туроператорів та тур агентів».
М. Мальська, В. Худо, В. Цибух, Ю. Антонова, А. Краснова	«Вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями».
К. Каспар	«Дві внутрішні системи: суб'єкт туризму (власне турист – споживач туристичних послуг, з усім різноманіттям його туристичних потреб і мотивів поведінки) та об'єкт туризму (туристичний регіон, туристичні підприємства і туристичні організації)».
Н. Реймерс	«Будь-яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами».
О. Бейдик	«Форма масових подорожей та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями».
Т. Кукліна, В. Зайцева	«Особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, який виділяється в окрему сферу господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транспортними засобами, об'єктами харчування, розміщення, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами».
М. Колосінська	«Самостійна галузь національної економіки, у межах якої створюється специфічний туристичний продукт, тобто товар або послуга для задоволення потреб осіб, які подорожують».
Д. Соловійов	«Сукупність соціально-економічних відносин, що на платній основі забезпечують потреби людини у відпочинку, лікуванні, забезпеченні професійних та інших цілей шляхом використання рекреаційних та історико-культурних ресурсів».
М. Бондаренко	«Сукупність різних напрямів економічної діяльності, взаємодія яких, прямо чи опосередковано, задовольняє потреби туристичного потоку та виступає каталізатором

	сучасних суспільно-економічних процесів».
Н. Фоменко	«Сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздку і перебування людей в місцях, які не є місцями їх постійного або довгострокового проживання і не пов'язаних з їх трудовою діяльністю».
П. Бернекер	«Сукупність взаємовідносин і послуг, пов'язаних із тимчасовою і добровільною зміною мандрівником місця проживання через некомерційні або непрофесійні причини».
І. Афанасенко	«Особливий рід міжособистісної діяльності, що в умовах інтернаціоналізації життя перетворилися у форму використання вільного часу, засіб міжособистісних зв'язків у процесі політичних, економічних і культурних контактів, в один із факторів, які визначають якість життя».
Н. Лейпер	«Просторова різнопланова діяльність, яка стосується багатьох аспектів життя та різних сфер економіки».

Історію розвитку туризму можна умовно розділити на чотири етапи, кожен з яких характеризується відмінними рисами та тенденціями (Табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Етапи історії розвитку туризму. (складено автором на основі [4])

	Роки	Етап	Характеристика
1.	Найдавніші часи – 1841 р.	Початковий етап розвитку туризму	Початковий етап історії туризму можна охарактеризувати ранніми формами подорожей, які були обумовлені практичними потребами, такими як торгівля, дослідження та релігійні паломництва. У цей період, що передує 19 сторіччю, люди вирушали в подорожі переважно з утилітарними цілями, а не для дозвілля та відпочинку.
2.	1841 – 1914 рр.	Етап становлення організованого туризму	Період з 1841 по 1914 рр. є визначним в історії туризму, оскільки знаменує собою етап становлення організованого туризму. За цей час відбулися ключові розробки та інновації, які перетворили подорожі з відносно тимчасової та індивідуально організованої діяльності на більш організовану та доступну галузь.
3.	1914 – 1945 рр.	Етап формування індустрії туризму	Період з 1914 по 1945 рік був відзначений значними зривами внаслідок Першої та Другої світових воєн. Незважаючи на виклики, викликані цими конфліктами, відбулися помітні зміни в індустрії туризму, які сприяли її подальшому розвитку.
4.	1945 р. – наші дні	Етап масового туризму та глобалізації туристичної індустрії	З 1945 року до наших днів етап масового туризму та глобалізації характеризується значним сплеском туристичної діяльності та перетворенням індустрії туризму на глобальне явище.

Туризм робить значний внесок у світову економіку і часто відіграє вирішальну роль у розвитку регіонів і країн. Він сприяє культурному обміну, сприяє взаєморозумінню між людьми різного походження та може мати як позитивний, так і негативний вплив на довкілля та місцеві громади. Суть туризму полягає в дослідженні, насолоді та збагаченні, які мандрівники отримують від свого досвіду поза домом.[5]

Люди подорожують з багатьох причин, і мотиви подорожі можуть сильно відрізнятися. Ось кілька поширених причин, чому люди вибирають подорож:

- люди їдуть в інші країни, щоб побачитись з друзями і сім'єю;
- для традиційного працевлаштування або бізнес-можливостей за кордоном;
- для задоволення не працювати або працювати цифровим кочівником на власних умовах;
- автори подорожей їдуть у відпустку та проводять дослідження для майбутніх записів у блозі;
- журналісти та письменники подорожують, щоб отримати натхнення та знання для своєї професії;
- зупиняючись у готелях, люди подорожують, щоб не мити посуд;
- щоб уникнути потреби споживати їжу, яку ви приготували самі, пообідати деінде дешевше;
- люди їдуть у відпустку, щоб напружитися;
- люди подорожують, щоб дізнатися, хто вони;
- деякі люди вважають, що подорожі покращують їх;
- тому що атмосфера, яка постійно змінюється, стимулює, освіжає та надає необмежені можливості для навчання;
- фотографи подорожують у пошуках надзвичайних фотозйомок;
- люди їдуть у відпустку зі своїми подружжям, сім'ями чи іншими близькими, щоб поглибити свої зв'язки та проводити більше часу разом;

- люди їдуть у відпустку, щоб познайомитися з новими людьми і закохатися, подорож – це фантастичний спосіб;
- люди подорожують, щоб відчути різні культури;
- люди подорожують для вивчення мови;
- подорожі допомагають людям оцінити спосіб життя та переваги, які вони мають;
- люди також подорожують, щоб допомогти тим, кому пощастило менше, ніж їм самим;
- люди подорожують, щоб розширити свій кругозір і протистояти своїм упередженням.[6]

Галузь має великий діапазон заходів, від відвідування туристичних пам'яток і вивчення нових місць до знайомства з місцевою культурою, куштування різних кухонь і участь в пригодах на природі. Туризм має кілька ключових характеристик (Рис. 1.1).

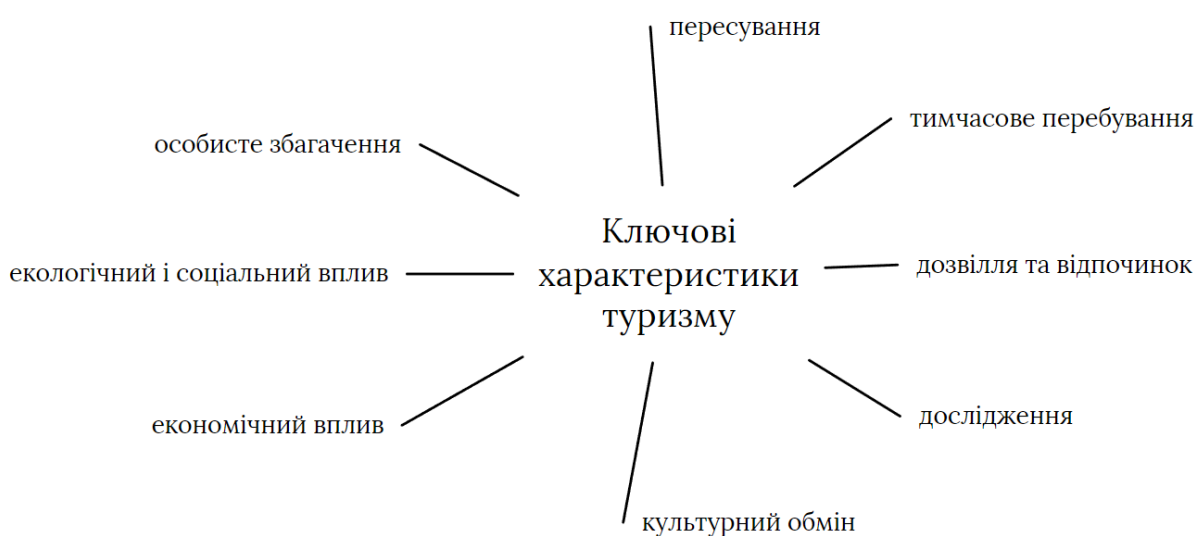

Рис. 1.1. Ключові характеристики туризму. (складено автором на основі [7])

Ключові характеристики туризму:

- пересування: переміщення людей з одного місця (зазвичай місця проживання) до іншого (пункт призначення). Цей рух може тривати різної тривалості, починаючи від одноденної поїздки до тривалої відпустки;

– тимчасове перебування: туристи зазвичай тимчасово залишаються в пункті призначення, що може включати житло, як-от готелі, хостели, житло для відпочинку або кемпінги;

– дозвілля та відпочинок: туризм в першу чергу асоціюється з відпочинком. Мандрівники беруть участь у заходах, які забезпечують насолоду, відпочинок та особисту реалізацію;

– дослідження: туристи часто прагнуть досліджувати та відкривати для себе нові місця, культури та враження. Це дослідження може бути зумовлене цікавістю та бажанням пригод;

– культурний обмін: туризм сприяє культурному обміну між мандрівниками та місцевим населенням. Туристи мають можливість дізнатися про звичаї, традиції та побут країни та зануритися в них;

– економічний вплив: туризм є значним внеском у світову економіку, створюючи прибуток, робочі місця та бізнес-можливості в сферах гостинності, транспорту та послуг;

– екологічний і соціальний вплив: туризм може мати як позитивний, так і негативний вплив на навколишнє середовище та місцеві громади. Практики сталого туризму спрямовані на мінімізацію негативних наслідків і сприяння відповідальним подорожам;

– особисте збагачення: туризм часто призводить до особистого збагачення, дозволяючи мандрівникам розширити свій кругозір, отримати нові перспективи та створити тривалі спогади.[7]

Туризм виконує різні функції та відіграє багато ролей у туристичному напрямку, суспільстві та глобальній економіці (Рис 1.2).

Рис. 1.2. Функції туризму. (складено автором на основі [4][8])

Функції туризму:

1. Економічна:

– генерування доходу: туризм може значно сприяти економіці місця призначення, генеруючи дохід за рахунок витрат відвідувачів на проживання, ресторани, атракціони тощо;

– створення робочих місць: створення можливості працевлаштування в різних секторах, включаючи гостинність, транспорт, розваги та послуги, пов'язані з туризмом;

– розвиток бізнесу: індустрія туризму стимулює зростання таких підприємств, як готелі, ресторани, туроператори та сувенірні магазини.

2. Культурна та соціальна:

– культурний обмін: туризм сприяє культурному обміну, оскільки туристи спілкуються з місцевим населенням, дізнаються про звичаї та традиції та діляться своєю культурою;

– збереження спадщини: туризм може сприяти збереженню історичних місць, традицій і культурної спадщини, оскільки ці пам'ятки стають цінними для відвідувачів;

– соціальна взаємодія: туризм сприяє соціальній взаємодії та зв'язкам між людьми з різного походження, сприяючи розумінню та толерантності.

3. Екологічна:

– поінформованість про збереження: туризм може підвищити обізнаність про збереження навколишнього середовища та стійкі практики, заохочуючи захист природних ресурсів та екосистем;

– фінансування охорони природи: доходи від туризму можна реінвестувати в зусилля з охорони навколишнього середовища та підтримку природних пам'яток.

4. Навчально-експериментальна:

– можливості навчання: туризм пропонує освітній досвід, що дозволяє туристам дізнатися про історію, природу, місцеві звичаї тощо;

– особисте збагачення: туристи отримують нові перспективи, культурні знання та особисте зростання завдяки досвіду подорожей.

5. Розвиток інфраструктури:

– покращення інфраструктури: туризм часто призводить до розвитку або вдосконалення транспортних систем, доріг, аеропортів і громадських зручностей, що приносить користь як туристам, так і жителям.

6. Здоров'я та оздоровлення:

– оздоровчий туризм: деякі туристи беруть участь у оздоровчих заходах, таких як відпочинок у спа-салоні, відпочинок з йоги та орієнтовані на здоров'я подорожі, сприяючи фізичному та психічному благополуччю.

7. Диверсифікація економіки:

– зменшення залежності: туризм може допомогти диверсифікувати економіку, зменшуючи залежність від однієї галузі та забезпечуючи стабільність проти економічних спадів.

8. Розвиток громади:

– підтримка місцевої громади: туризм може підтримувати місцеві громади шляхом створення робочих місць і можливостей для процвітання малого бізнесу;

– покращення інфраструктури: дохід від туризму можна реінвестувати в інфраструктуру громади, освіту та охорону здоров'я.

9. Сприяння миру та взаєморозуміння:

– культурна дипломатія: туризм може служити формою культурної дипломатії, сприяючи миру та взаєморозумінню між націями та культурами.

10. Маркетинг та просування:

– брендування місця призначення: туристична діяльність і маркетингові зусилля можуть покращити імідж місця призначення та залучити майбутніх відвідувачів.

11. Відпочинок та дозвілля:

– розваги та відпочинок: туризм надає мандрівникам можливості для відпочинку, розваг, відпочинку та зняття стресу.[4][8]

Хоча туризм приносить багато переваг, він також може мати негативний вплив на напрямки громади та навколишнє середовище.

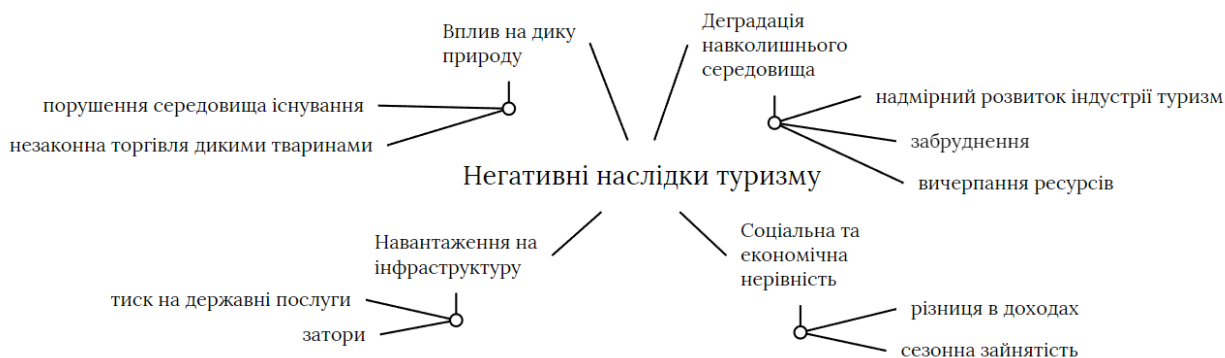

Рис. 1.3. Негативні наслідки туризму. (складено автором на основі [9])

Негативні наслідки туризму:

1. Деградація навколишнього середовища:

– надмірний розвиток індустрії туризму: будівництво великих курортів, інфраструктури та транспортних засобів, сприяють вирубці лісів, руйнуванню навколишнього середовища та зміні природних ландшафтів;

– забруднення: збільшення туризму часто призводить до вищих рівнів забруднення, включаючи забруднення повітря та води, утворення відходів, неправильна утилізація сміття та пошкодження морських екосистем можуть завдати шкоди навколишньому середовищу;

– вичерпання ресурсів: як приклад, споживання води може навантажувати місцеві ресурси, надмірний видобуток води для готелів і курортів може призвести до виснаження місцевих джерел води.

2. Соціальна та економічна нерівність:

– різниця у доходах: туризм може сприяти розбіжностям у доходах, при цьому прибуток часто зосереджується в руках небагатих, тоді як місцеві громади можуть не мати пропорційної вигоди;

– сезонна зайнятість: у багатьох туристичних напрямках зайнятість часто носить сезонний характер, що призводить до нестабільності роботи та економічних проблем у непіковий сезон.

3. Навантаження на інфраструктуру:

– затори: туристичні напрямки можуть зіткнутися з заторами через збільшення трафіку, переповнені громадські місця та навантаження на місцеві транспортні системи;

– тиск на державні послуги: сплеск туризму може завдати шкоди місцевим державним службам, таким як охорона здоров'я, управління відходами та правоохоронні органи, що потенційно може поставити під загрозу якість послуг як для туристів, так і для мешканців.

4. Вплив на дику природу:

– порушення середовища існування: середовища існування дикої природи можуть бути порушені або пошкоджені внаслідок туристичної діяльності, що впливає на поведінку та добробут місцевої фауни;

– незаконна торгівля дикими тваринами: високий попит з боку туристів на екзотичні сувеніри або враження може сприяти незаконній торгівлі дикими тваринами, створюючи загрозу для зникаючих видів.

1.2. Види туризму

Туристична діяльність неймовірно різноманітна і може змінюватися залежно від індивідуальних інтересів, місць призначення та культурних пропозицій (Рис 1.4).

Рис. 1.4. Види туризму. (складено автором на основі [10][11])

Види туризму:

1. Оздоровчий туризм:

- спа;
- фітнес;
- гідротерапія;
- лікувальні ванни;
- грязелікування;
- гірськолижні курорти;
- тренажерні зали;
- фітнес-програми;
- спортивні активності;
- масаж;
- мінеральні води.

2. Пригодницький туризм:

- рафтинг;
- скелелазіння;
- походи та трекінг;

- сафарі-тури;
- катання на гірських велосипедах;
- катання на лижах і сноуборді;
- політ на парашлані та дельтаплані;
- дослідження печер (спелеологія);
- дайвінг і снорклінг;
- пригодницькі гонки;
- стрибки з парашутом;
- катання на собачих упряжках;
- банджі-джампінг;
- лідолазіння.

3. Культурний туризм:

- музеї та картинні галереї;
- історичні місця та пам'ятники;
- культурні вистави та фестивалі;
- екскурсії спадщиною;

4. Екотуризм:

- сафарі;
- спостереження за птахами;
- морський і прибережний екотуризм;
- екскурсії тропічним лісом і джунглями;
- еко-котеджі та екологічні житла;
- екотуризм на основі громади;
- екскурсії в ботанічний сад і ботанічний сад;
- сталі сільське господарство та тури на ферми;
- річкові та байдаркові тури;
- тури в пустелі та посушливі зони.

5. Медичний туризм:

- діагностика;
- лікування;

- реабілітація;

- профілактика.

6. Діловий туризм:

- конференції і семінари;

- виставки і ярмарки;

- бізнес-подорожі;

- тренінги та розвиток співробітників.

7. Релігійний туризм:

- відвідування релігійних місць;

- паломницькі подорожі;

- участь у релігійних обрядах.

8. Освітній туризм:

- практикуми та семінари;

- мовні курси;

- волонтерство для громадських проєктів;

- пізнавальні тури.

9. Спортивний туризм:

- олімпійські ігри;

- спортивні змагання;

- спортивні походи;

- експедиції;

- екскурсії.

10. Сільський туризм:

- вирощування органічних продуктів

- догляд за тваринами;

- участь у сільськогосподарських роботах;

- відпочинок на сільських фермах та господарствах;

- риболовля;

- вивчення місцевих страв та традицій готування;

- розробка екопроєктів

– ярмарки

11. Міський туризм;

– шопінг;

– відвідування нічних клубів;

– фестивалі.

12. Гастрономічний туризм:

– дегустація місцевої кухні;

– гастрономічні тури;

– курси кулінарії;

– відвідування продуктових ринків;

13. Віртуальний туризм:

– тури віртуальної реальності;

– 360-градусні відео;

– екскурсії по музею та картинній галереї;

– національний парк і спостереження за дикою природою;

– культурні та історичні місця;

– віртуальні атракціони тематичного парку;

– екскурсії по місцевості та місту;

– кулінарні та кулінарні курси;

– пряма трансляція та веб-камери;

– онлайн-блоги про подорожі та відеоблоги;

14. Космічний туризм.

15. Винний туризм.[10][11]

Не дивлячись на пандемію коронавірусу, яка мала глибокий і широко поширений вплив на світову індустрію туризму, галузь продовжила розвиватися, враховуючи уроки, отримані під час пандемії, для побудови більш стійкого та сталого майбутнього.[12]

На рисунку 1.5. надано інформацію щодо видів туризму, які станом на 2021 рік були популярними у світі.

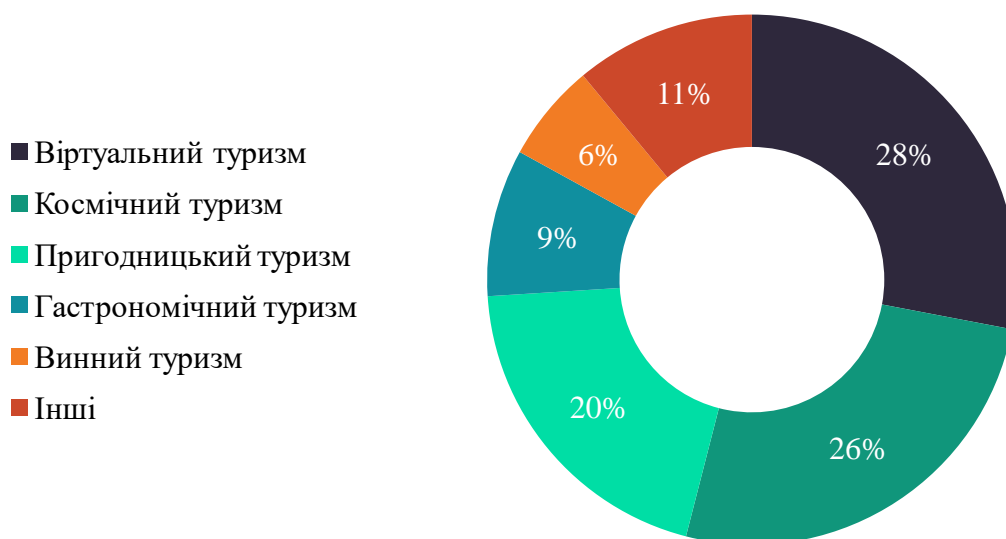

Рис. 1.5. Топ-5 популярних видів туризму у 2021 році. (складено автором на основі [13])

1.3. Види методів дослідження туризму

Методи дослідження туризму охоплюють широкий спектр підходів і методів, що використовуються для вивчення різних аспектів індустрії туризму (Рис. 1.6). Дослідники використовують ці методи для збору даних, аналізу тенденцій і отримання інформації про поведінку туристів, переваги напрямків, економічні наслідки тощо.

Суттєві аспекти методів дослідження туризму розглянуто у працях Ф. Бекона, В. Герасименка, М. Скрипника, А. Шаблія, Е. Алаєва.[14][15]

Рис. 1.6. Види методів дослідження туризму. (складено автором на основі [16])

Методи дослідження туризму:

– опитування та анкети: дослідники використовують структуровані опитування та анкети для збору кількісних даних на різні теми, включаючи вподобання мандрівників, рівень задоволеності та демографічну інформацію. Це можна зробити особисто, телефоном, онлайн або поштою;

– інтерв'ю: глибинні інтерв'ю з туристами, професіоналами галузі та зацікавленими сторонами надають якісні дані та ідеї, дослідники можуть використовувати відкриті запитання, щоб досліджувати глибші перспективи та розповіді;

– спостережні дослідження: прямі спостереження за поведінкою та взаємодією туристів можуть дати цінні дані, дослідники можуть спостерігати за туристами в місцях призначення, у атракціонах або під час певних заходів, щоб зрозуміти їхні вподобання та звички;

– тематичні дослідження: дослідники вивчають конкретні напрямки, підприємства чи події, щоб отримати глибоке розуміння конкретних феноменів туризму. Цей підхід є цінним для розуміння унікальних і складних ситуацій;

– аналіз вмісту: вивчення різних форм медіа, таких як огляди, публікації в соціальних мережах і статті, щоб оцінити суспільні настрої, тенденції та сприйняття місця призначення;

– аналіз економічного впливу: дослідники оцінюють економічний вплив туризму на регіони або конкретні підприємства шляхом збору даних і моделювання. Це включає вимірювання доходів, створення робочих місць і доходів від податків;

– географічні інформаційні системи (ГІС): технологія ГІС використовується для аналізу просторових даних, пов'язаних із туризмом, таких як картографування місць призначення, розподіл ресурсів і шаблони відвідувачів;

– онлайн-аналітика: аналіз даних веб-сайтів і соціальних мереж допомагає зрозуміти поведінку споживачів в інтернеті, веб-трафік і залучення. Це життєво важливо для маркетингу та менеджменту призначення;

– експериментальні дослідження: контрольовані експерименти можуть допомогти дослідникам перевірити гіпотези, пов'язані з туризмом, наприклад вплив маркетингових стратегій на поведінку туристів;

– фокус-групи: невеликі групи учасників беруть участь в обговореннях під керівництвом модератора, пропонуючи зрозуміти своє сприйняття та ставлення до напрямків, продуктів або послуг;

– аналіз вторинних даних: дослідники аналізують існуючі джерела даних, такі як державна статистика, галузеві звіти та наукові дослідження, щоб зробити висновки щодо тем, пов'язаних з туризмом;

– опитування відвідувачів у місцях призначення: відвідувачів опитують безпосередньо в туристичних напрямках, щоб зафіксувати їхній досвід, рівень задоволеності та відгуки про зручності та послуги;

– етнографічне дослідження: етнографи занурюються в культуру та спільноту місця призначення, щоб зрозуміти нюанси туризму та його вплив на місцеве життя;

– аналіз подій: дослідники можуть вивчати вплив певних подій, таких як фестивалі, конференції чи спортивні заходи, на туризм і місцеву економіку;

– лонгітюдні дослідження: ці дослідження передбачають відстеження змін і розвитку туризму протягом тривалого періоду, що дозволяє аналізувати тенденції та моделі.[16]

Висновки до розділу 1

Туризм, як багатогранна та динамічна концепція, виходить за рамки географічних кордонів і культурних відмінностей, втілюючи людське прагнення до досліджень, дозвілля та культурного обміну. За своєю суттю туризм відображає глибоке бажання зв'язатися з різноманітними ландшафтами, людьми та досвідом. Ця фундаментальна сутність туризму підкреслює його значення як потужної сили, що формує глобальні взаємодії та сприйняття.

У розгалуженій сфері туризму з'являються різні типи, кожен з яких задовольняє свої переваги, мотивацію та очікування. Від неквапливих ескапад масового туризму до захоплюючих вражень культурного та пригодницького туризму, різноманітний набір варіантів відповідає багатогранним смакам сучасного мандрівника. Цей спектр не тільки демонструє природу туризму, що розвивається, але й підкреслює його здатність адаптуватися до мінливих суспільних тенденцій та індивідуальних бажань.

Занурюючись у заплутану тканину досліджень туризму, цілий ряд методів висвітлює складності, властиві розумінню цього явища. Якісні підходи, такі як етнографія та тематичні дослідження, забезпечують багаті наративи, розкриваючи нюанси туристичного досвіду. З іншого боку, кількісні методи, включно з опитуваннями та статистичними аналізами, пропонують безцінне розуміння закономірностей, тенденцій та економічних аспектів туризму. Конвергенція цих методологій створює цілісне розуміння складної взаємодії між туристами та напрямками, які вони досліджують.

Крім того, симбіотичні відносини між туризмом і технологіями змінили ландшафт подорожей. Цифрова ера породила віртуальний туризм, що дозволяє людям вирушати в подорож, не виходячи з дому. Одночасно платформи соціальних медіа стали потужними факторами впливу, формуючи бажання подорожувати, поширюючи інформацію та сприяючи глобальній спільноті поціновувачів мандрів. Поки ми рухаємось цим цифровим кордоном, межі

традиційного туризму продовжують розвиватися, породжуючи нові парадигми та виклики.

Однак, серед привабливості дослідження та дозвілля, необхідно визнати екологічні, культурні та соціально-економічні наслідки туризму. Практики сталого туризму постають як критично важливий імператив, пропагуючи відповідальні подорожі, які мінімізують негативні наслідки та сприяють збереженню природної та культурної спадщини. Встановлення балансу між економічними вигодами від туризму та необхідністю збереження цілісності напрямків є постійною проблемою, яка потребує глобальної співпраці та сумлінного прийняття рішень.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Стан туристичної галузі України під час воєнного стану

Туризм в Україні переживає непрості часи. Туристична галузь відіграє важливу роль в економіці України – за статистикою Національної туристичної організації України (НТО), навіть в умовах пандемії у 2020 році послугами туроператорів країни скористалися 1,9 млн туристів, а туристичних послуг було продано майже на 255 млрд грн. Водночас активний сплеск спостерігався у подорожах всередині України – лише офіційно в готелях країни у 2020 році зупинилися 3 379 500 осіб.[17]

24 лютого 2022 року Російська Федерація почала вторгнення в Україну внаслідок серйозної ескалації російсько-української війни, яка почалася в 2014 році[18]. На всій території країни діє воєнний стан, а це означає, що життя всіх українців – не так добре, як раніше. Змінилося все – робота, відпочинок, дозвілля.

Відбулася ескалація збройного насильства щонайменше у восьми регіонах України, визначених як «постраждалі райони», включаючи, зокрема, Запорізьку, Житомирську, Київську, Миколаївську, Одеську, Сумську, Харківську, Херсонську області, а також Донецьку та Луганську області.[18]

На сучасному етапі туристична галузь в Україні є однією з найбільш постраждалих галузей під час війни. Зі зрозумілих причин цей вид господарської діяльності вже не перший рік не може нормально функціонувати та розвиватися в нашій країні. Заборона на авіаперельоти та транскордонні валютні операції також є одним із визначальних факторів, що гальмують розвиток туристичної галузі.

Військовий наступ Росії в Україні негативно вплинув також на міжнародний туризм. Згідно з дослідженням, проведеним у період з січня по квітень 2022 року, приблизно одна третина респондентів Китаю, які не планували подорожувати на далекі відстані влітку 2022 року, повідомили, що

призупинили свої плани подорожей до Європи через ескалацію російсько-українського конфлікту у війну в лютому 2022 року. Тим часом семеро з десяти опитаних бразильців заявили, що криза не вплинула на їхні плани подорожей до Європи (Рис. 2.1).[19]

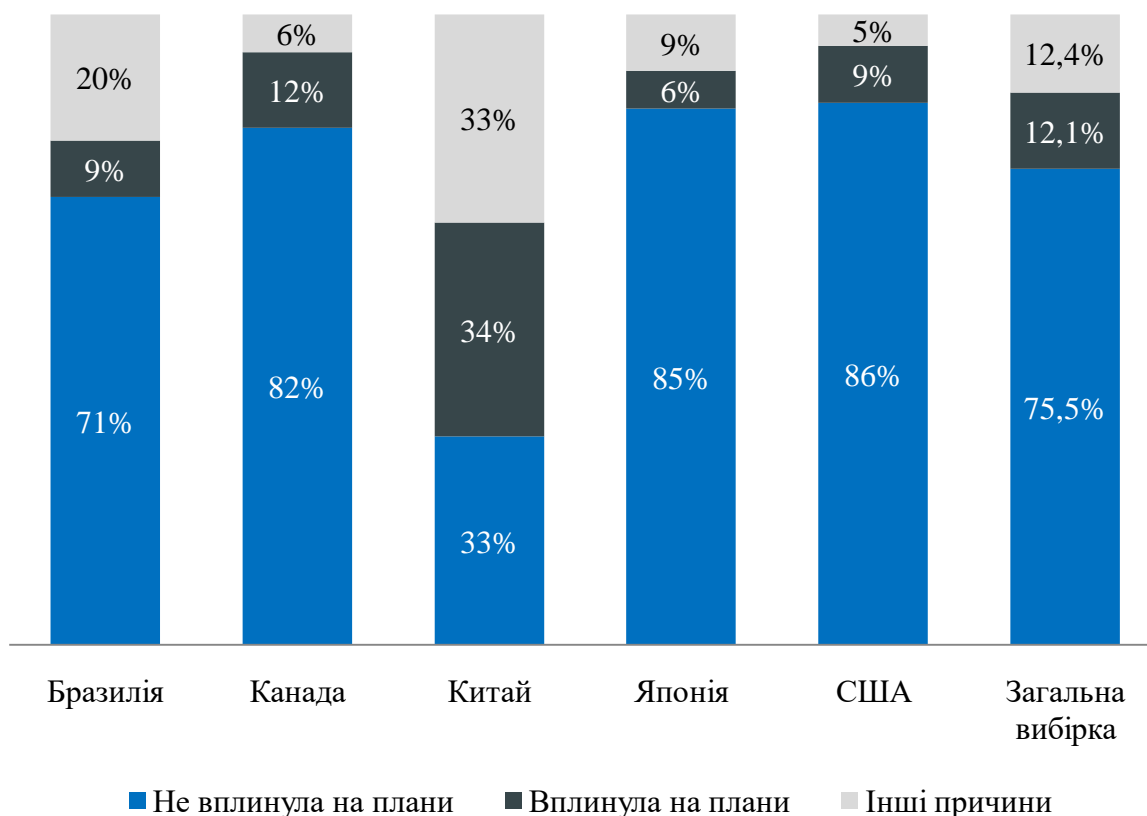

Рис. 2.1. Вплив російсько-української війни на плани подорожей до Європи у всьому світі на 2022 рік за країнами, %.[19]

Напрямки, які найбільше постраждали (крім України), – це Молдова (-69%) з 24 лютого (порівняно з рівнем 2019 року), Словенія (-42%), Латвія (-38%), Фінляндія (-36%), Чехія (-35%), Швеція (-34%), Австрія (-30%), Німеччина (-28%), Грузія (-26%), Великобританія (-24%), Північна Македонія (-21%), Словаччина та Угорщина (-20%) згідно з даними Євроконтролю (Рис. 2.2).[20]

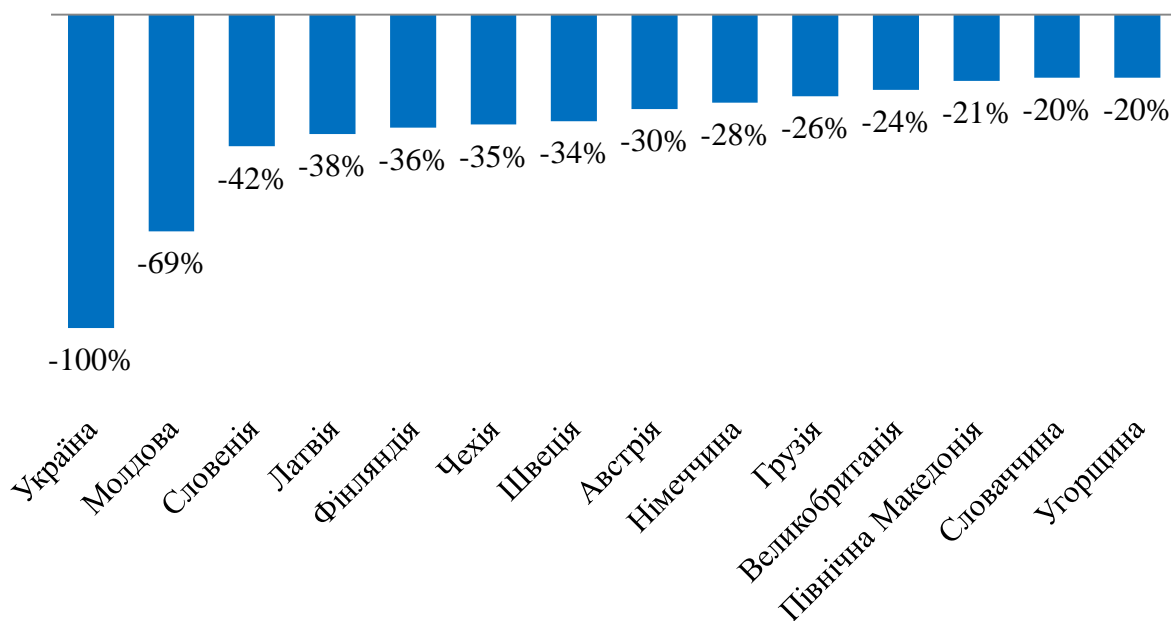

Рис. 2.2. Європейські країни з найбільшим зменшенням кількості рейсів 24 лютого – 11 травня 2022 року (% зміна порівняно з 2019 роком). (складено автором на основі [20])

Закритий повітряний простір, складнощі з оплатою і ненадійна ситуація з безпекою туристів призупинили всі передумови для «виживання» цього виду і задовольнили господарську діяльність. [21]

Проте, не зважаючи на воєнний стан в країні, подорожі з метою відпочинку та оздоровлення залишаються пріоритетними. Люди, які мають джерела доходів, намагаються організувати відпустку за своїм улюбленим маршрутом, враховуючи корективи, яка внесла війна.[22]

В перші тижні війни через нестабільну ситуацію туристичній індустрії довелося зупинити свою діяльність повністю. Більшість туристичних підприємств призупинили роботу або зовсім закрилися. Особливо постраждали ті, хто проводив подорожі Україною.[23]

Протягом перших двох місяців після вторгнення російських агресорів в Україну поїздки країною були переважно з метою евакуації.[24]

Було створено так звані пересадочні хаби, де можна було пересісти на інший вид транспорту та їхати далі. Львів та Ужгород були основними

пересадочними вузлами України. З цих міст можна було поїхати до Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. З Миколаєва, Вінниці, Херсона чи Одеси можна було дістатися до. Іноземні трансферні вузли – Брно, Прага, Краків, Варшава. З цих міст Чехії та Польщі можна поїхати в будь-яку точку Євросоюзу.[18]

На рисунку 2.3 за даними Statista подано країни Євросоюзу, де найбільша кількість зареєстрованих біженців з України з 24.02.2022 по 12.09.2023.

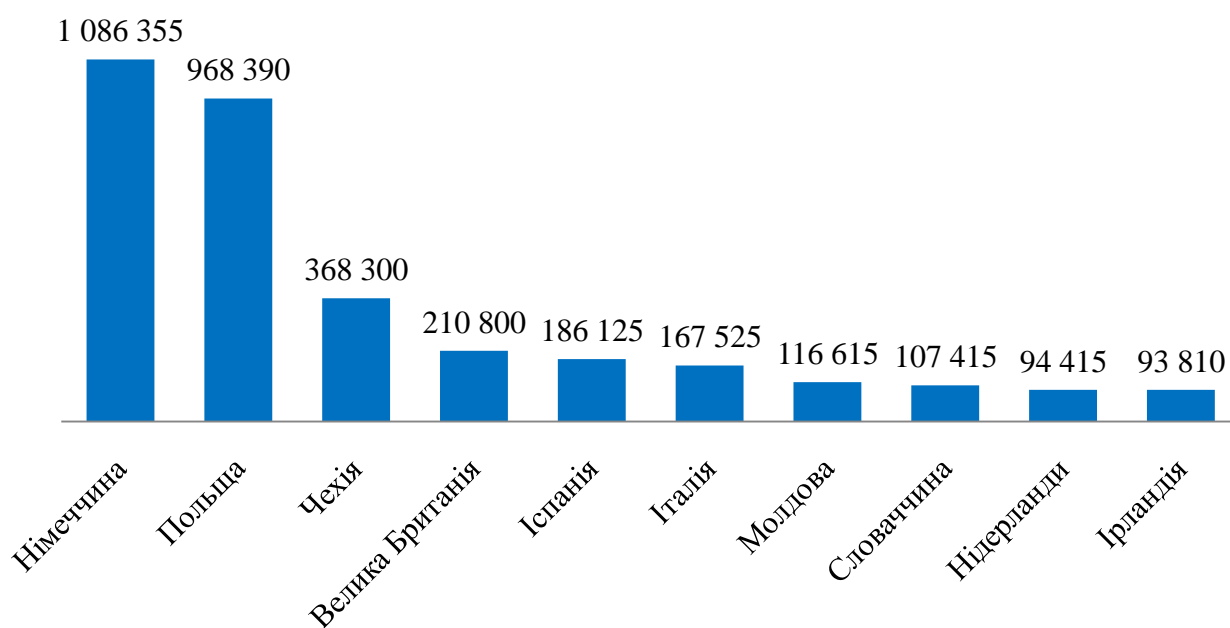

Рис. 2.3. Топ-10 країн Євросоюзу, де найбільша кількість зареєстрованих біженців з України з 24.02.2022 по 12.09.2023. (складено автором на основі [25])

Ближче до літа 2022 року попит подорожей почав знову відновлюватись.

Ми бачимо поновлення діяльності туроператорів, що спеціалізуються на внутрішньому туризмі. Хтось почав працювати ще з минулого року, хтось відновив свою діяльність лише нещодавно.

Відновлення відносно безпечних регіонів – Львівщині, Івано-Франківщині та Закарпаття. Почали відновлювати автобусні поїздки у Карпати. Переважна більшість туристів – це львів'яни та переселенці з Київської,

Харківської, Миколаївської, Запорізької областей та тимчасово окупованих територій.

Туризм на заході України влітку 2022 року в деяких місцях досяг 50-80% від показників 2021 року. У центрі та півночі України також спостерігалось відновлення, але вже в менших масштабах, ніж на заході.

За даними внутрішньої статистики одного з найбільших національних туроператорів, у червні 2022 року тури з України забронювали близько 1440 туристів, а в тому ж місяці 2021 року – понад 95 тис. мандрівників.

Якщо порівнювати нинішні бронювання навіть з обсягом 2021 року (який також був складним через пандемію коронавіруса), то падіння є колосальним.[24]

Війна скоротила надходження до державного бюджету України від суб'єктів туристичної галузі майже на 34%, оскільки через війну її державний бюджет недоотримав податки від туризму.[21]

За місяць війни туристичний бізнес втратив понад два роки пандемії. Розміри збитків і віддалені наслідки важко оцінити, оскільки бойові дії тривають по всій країні. За даними Нацбанку, за роки війни економіка України втратила 50% невиробленого валового внутрішнього продукту (ВВП). Тобто щотижня національна економіка коштує понад 50 млрд грн, і це без втрат від руйнування. Міжнародний валютний фонд оцінив втрати України через військове вторгнення російських окупантів у 35 % ВВП.

Багато туристичних підприємств опинилися в районах активних бойових дій і були змушені евакуюватися в безпечніші регіони або припинити роботу. Однак навіть ті підприємства, які відносно далеко від обстрілів, страждають від проблем з логістикою та нестачі ресурсів. Згідно з опитуванням Європейської бізнес-асоціації (ЕВА), лише 17% компаній повністю працюють.[26].

За даними Advanter.Group, 48% підприємств туристичного бізнесу не змогли перенести виробництво, 32% не встигли цього зробити, а близько 20% здійснили частковий переїзд бізнесу або знаходяться в процесі переміщення (Рис. 2.4).[18]

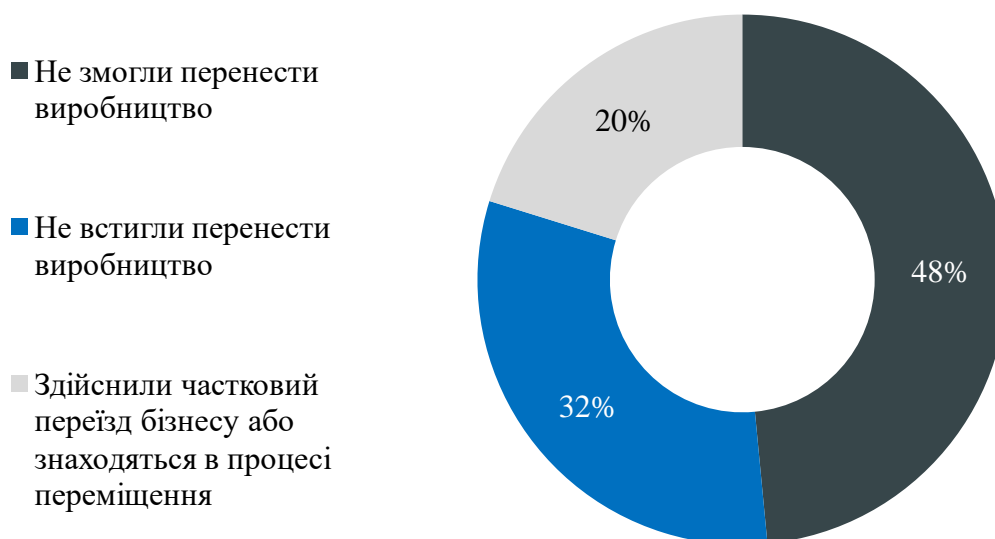

Рис. 2.4. Підприємства туристичного бізнесу, які не змогли перенести виробництво, не встигли цього зробити та здійснили частковий переїзд бізнесу або знаходяться в процесі переміщення, %. (складено автором на основі [18])

За дев'ять місяців 2022 року представники туристичної галузі України сплатили податків на 33,34% менше, ніж за аналогічний період 2021 року.[21]

У порівнянні з 2021 роком, туристичний ринок України, діяльність якого стосується організації подорожей внутрішніх туристів країною, відновив свою діяльність у 2022 році на 20-50%.[23]

Таким чином, за дев'ять місяців 2022 року загальна кількість платників податків, які здійснюють туристичну діяльність, зменшилася на в середньому на 28%. При цьому кількість юридичних осіб зменшилася на 36%, а фізичних – на 25%. Крім того, на 32% зменшилися податкові надходження від діяльності туристичних операторів.[21]

Порівнюючи кількість ліцензій, які ДАРТ видав станом на 31 січня 2021 року з даними за 1 вересня 2022 року можемо відзначити, що кількість туроператорів, які займаються виключно організацією внутрішніх подорожей, ставала незмінною – 363 організацій, а ось кількість туроператорів, так званого

«змішаного типу», що займаються як організацією внутрішніх, так і закордонних подорожей, дещо зростає: з 2486 до 2499 організацій (Рис. 2.5).[23]

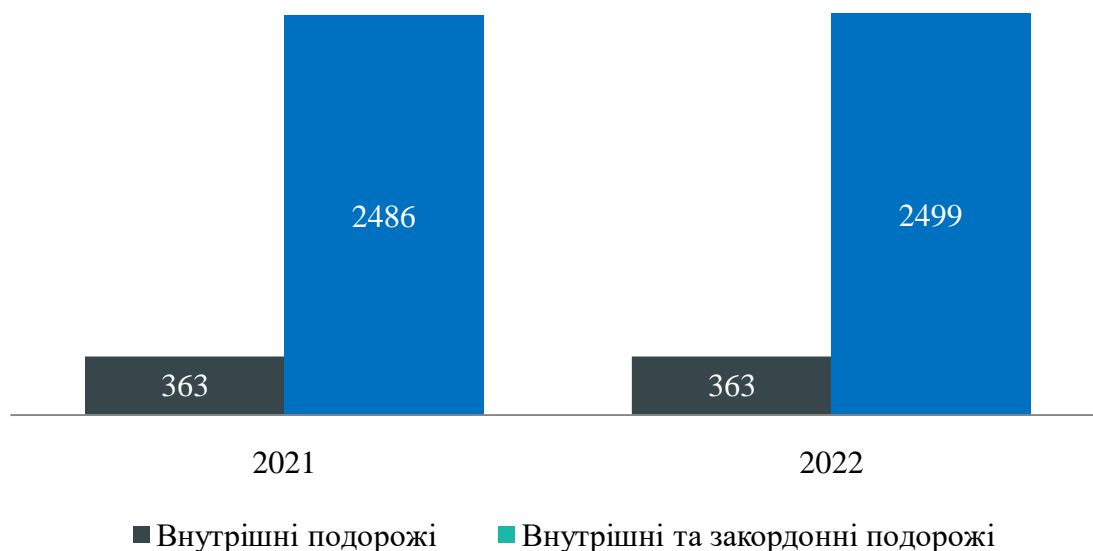

Рис. 2.5. Кількість туроператорів, які займаються організацією внутрішніх подорожей та туроператорів, що займаються як організацією внутрішніх, так і закордонних подорожей. (складено автором на основі [23])

За дев'ять місяців 2022 року до держбюджету сплачено 125 млн грн податків, тоді як за аналогічний період 2021 року до держскарбниці сплачено 184 млн грн. На 5% зменшилися податкові надходження від діяльності туристичних фірм.

Збільшення сплачених податків за дев'ять місяців 2022 року відбулося у Львівській області (197 млн грн проти 151 млн грн у 2021 році), Івано-Франківській області (136 млн грн проти 2021 майже 104 млн грн).[21]

Таблиця 2.1.

Надходження податків від туристичної галузі в Україні за 2022 рік.[21]

Об'єкти оподаткування	Надходження податків за 2022 рік, тис грн	Надходження податків у 2022 році порівняно з 2021, %
Готелі	898 381,44	-30,3
Туристичні агентства	204 795,22	-26,7
Туроператори	167 858,10	-35,2
Бази відпочинку	141 163,66	-57

Інші об'єкти розміщення	137 394,00	+45,9
-------------------------	------------	-------

Зазначимо, що зниження надходжень туристичного збору зафіксовано в 13 областях України (Рис. 2.6). В основному це території, які перебували або зараз перебувають у зонах бойових дій та тимчасово окуповані. Наприклад, у Херсонській області розмір туристичного збору зменшився на 95%, у Миколаївській – на 90%, у Донецькій – на 83%, у Луганській – на 80%. Також значний спад відбувся в Одеській (80%), Запорізькій (78%), Харківській (61%), Сумській (58%), Київській (54%), Чернігівській (53%), Житомирській (24%), Дніпропетровській та Рівненській областях (15%).[21]

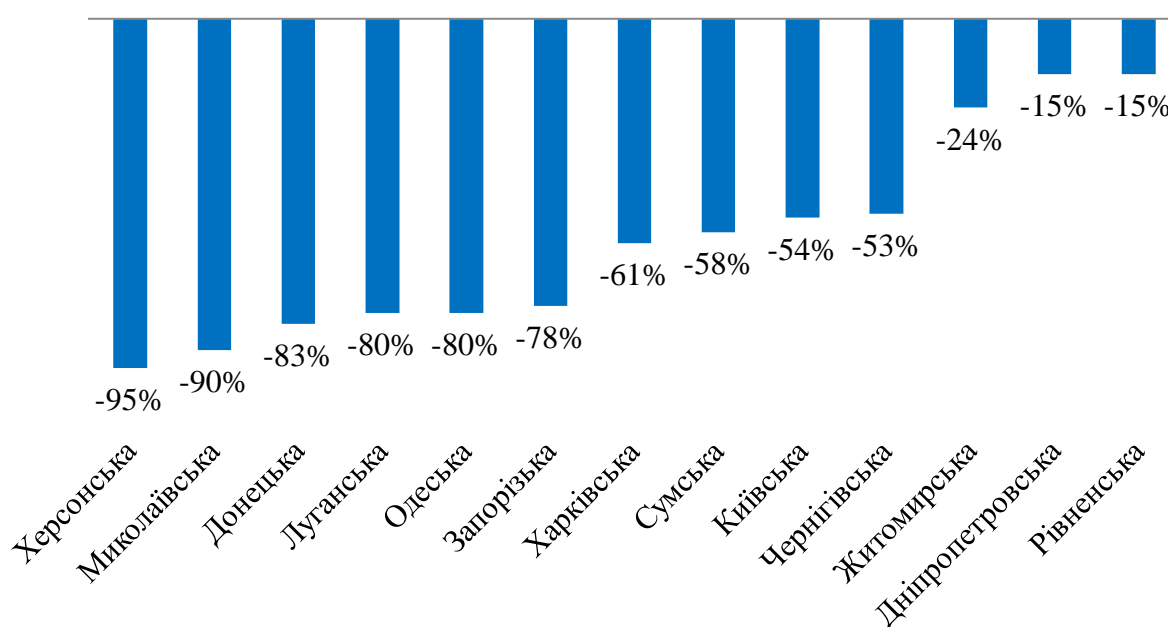

Рис. 2.6. Зменшення туристичного збору областей, що перебували або зараз перебувають у зонах бойових дій та тимчасово окуповані, %. (складено автором на основі [21])

Серед лідерів зі сплати туристичного збору стали Львівська область – 41 млн 430 тис. грн, Закарпатська – 19 млн 471 тис. грн, Івано-Франківська – 17 млн 956 тис. грн і Черкаська – 12 млн 555 тис. грн (Рис. 2.7).[21]

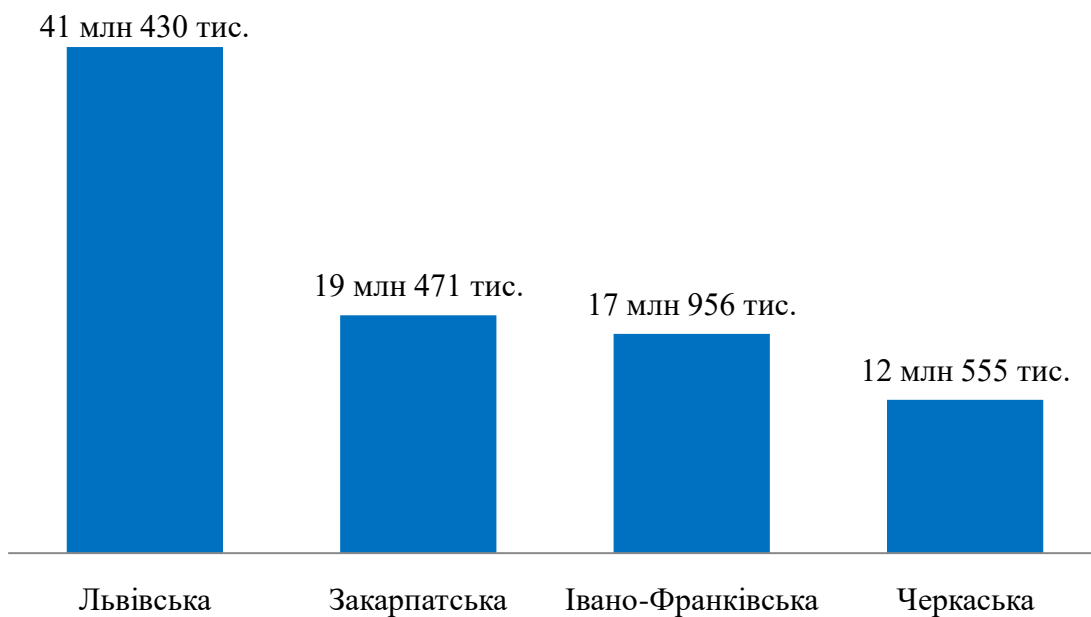

Рис. 2.7. Області, які були лідерами зі сплати туристичного збору у 2022 році. (складено автором на основі [21])

За даними Visit Ukraine, 54% громадян люблять міський туризм та пішохідні прогулянки, 28% надають перевагу відвідинам історичних пам'яток країни та музеїв, 23% обирають відпочинок на пляжі та подієвий туризм, 22% мандрують Україною з метою дослідження гастрономічних особливостей регіонів, 16% надають перевагу активному відпочинку, 11% обирають екотуризм, а 9% – рекреаційний (Рис. 2.8).[27]

Рис. 2.8. Види відпочинку, яким надають перевагу українці під час війни, % (дані з 24 лютого 2022 року по 8 вересня 2023 року). (складено автором на основі [27])

Протягом періоду з 1 червня по 31 серпня 2023 року 6,7 мільйона пасажирів скористалися внутрішніми подорожами на поїздах.

До п'ятірки лідерів за кількість пасажирів увійшли наступні рейси (Рис. 2.9):

1. №119/120 Запоріжжя - Львів (186 313 пасажирів);
2. №41/42 Дніпро – Трускавець (181 772 пасажири);
3. №705/706 Київ – Перемишль (171 253 пасажири);
4. №715/716 Київ – Перемишль (168 912 пасажирів);
5. №81/82 Київ – Ужгород (163 374 пасажири).[28]

Рис. 2.9. Топ-5 внутрішніх рейсів з 1 червня по 31 серпня 2023 року. (складено автором на основі [28])

2.2. Волонтерський туризм у військових реаліях України

З перших днів вторгнення російських агресорів до України, введення воєнного стану всі громадяни стали на захист країни. Незважаючи на жахливі та страшні події, історії нелюдських злочинів російських терористів, постійні обстріли, окупацію багатьох територій України українці проявили та проявляють надалі неймовірний героїзм, самовіддану боротьбу з окупантами. Чималий внесок роблять саме волонтерські рухи, які кожен день допомагають всім, хто потребує цього.[29][30]

Сучасний стан розвитку волонтерського туризму ґрунтовно висвітлені в роботах вчених та науковців М. Бостанджогло, Р. Колосова, М. Фурлан, К. Хаджи-Міцева, Г. Чейнен, О. Щекова, О. Главник, О. Карпенко, Т. Лях, І. Пінчук, С.Н. Кобзова, В. П. Андрущенко, Л.Е. Сікорської, С.І. Ожегова, І. Юрченка, І. Тохтарьової.

У контексті України, країни, яка зіткнулася зі значними викликами через воєнний конфлікт, волонтерський туризм набув особливого значення.

Одним із ключових аспектів волонтерського туризму в Україні є різноманітність заходів, до яких можуть бути залучені учасники. Ці заходи часто включають надання допомоги в таборах для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), допомогу з розподілом гуманітарної допомоги та участь у громадських проєктах.

Волонтери працюють разом з міжнародними фондами, такими як: Future for Ukraine, Save the Children, Ukraine Medical Relief Fund, Commission on Urgent Relief and Equipment, Ronald McDonald House Charities in Ukraine, UNICEF.[31]

Одним із яскравих прикладів волонтерського туризму в Україні є всесвітня організація охорони здоров'я та гуманітарної допомоги Project HOPE.

Організація реалізує високо скоординовану комплексну гуманітарну відповідь на вторгнення Росії в Україну (Додаток А). Команда проводить тренінги з надання допомоги при травмах, доставляє ліки, медичне приладдя, обладнання та інші необхідні предмети для систем охорони здоров'я в кожній із 24 областей України. Також надає первинну медичну допомогу, психосоціальну підтримку (MHPSS), захист, а також послуги з водопостачання, санітарії та гігієни (WASH) для громад, які постраждали від насильства.

Project HOPE створив сім регіональних офісів в Україні, а також офіси в Польщі та Молдові, де команда працює з місцевими партнерами, щоб усунути прогалини в основних послугах для українських біженців і приймаючих громад, включаючи первинну медичну допомогу, MHPSS і послуги захисту.

За перші чотири місяці війни Project HOPE доставив 300 піддонів з рятівними ліками та медичним приладдям до закладів охорони здоров'я. З березня 2022 року Project HOPE підтримав понад 350 закладів охорони здоров'я в Україні, поставив ліки та товари медичного призначення на понад 10 мільйонів доларів США, надав понад 178 тис. медичних консультацій через 28 мобільних медичних пунктів, роздав 340 тис. пляшок питної води та надав послуги MHPSS понад 58 тис. українців.[32]

Вплив волонтерського туризму виходить за рамки безпосередньої допомоги. Беручи активну участь у реконструкції та реабілітації постраждалих

територій, волонтери сприяють довгостроковій стійкості та стійкості цих громад. Обмін ідеями, навичками та культурним досвідом між волонтерами та місцевими жителями сприяє почуттю глобальної солідарності та розуміння. Волонтуристи можуть поєднувати роботу з екскурсіями новою країною, новими містами, знайомитися з їх культурою та традиціями тощо.

Незважаючи на виклики, вплив волонтерського туризму в Україні під час війни був значним. Спільний досвід між волонтерами та місцевими жителями створив зв'язки, які виходять за межі географічних і культурних кордонів. Бажання міжнародної спільноти бути солідарними з Україною через волонтерський туризм є прикладом сили колективних дій перед обличчям лиха.

2.3. Вплив війни на туристичну інфраструктуру

Українські готелі, які з початку війни в багатьох містах стали хабами для переселенців та тих, хто тікав від бойових дій. готують гарячі обіди для українських захисників і волонтерів, надають свої приміщення для гуманітарної допомоги, а також запустили акцію «Відвідайте Україну в майбутньому» на підтримку українців. готельне співтовариство. Бере участь у забезпеченні тилу під час бойових дій і зазнає великих страждань фінансові втрати з початку війни.

Індустрія туризму, як і будь-яка інша галузь, дуже страждає від війни. Водночас, наприклад, у Києві деякі готелі підтримують територіальну оборону, військових, готують, доставляють їжу, годують захисників. У тимчасово окупованих містах діяльність майже призупинена, де можливо – також допомагайте населенню.[34]

За перший місяць війни Харків втратив майже 1000 будівель; у передмісті Чернігова було зруйновано 70% будівель, та й у самому місті ситуація не набагато краща; у Маріуполі було пошкоджено 90% будівель. Менше, але значно постраждали забудови Херсона, Сум, Житомира, Миколаєва, Запоріжжя, Дніпра, Києва. Під час бойових дій багато об'єктів української

культурної спадщини було знищено, пошкоджено або опинилися під загрозою масового знищення по всій країні (Рис. 2.11).[35]

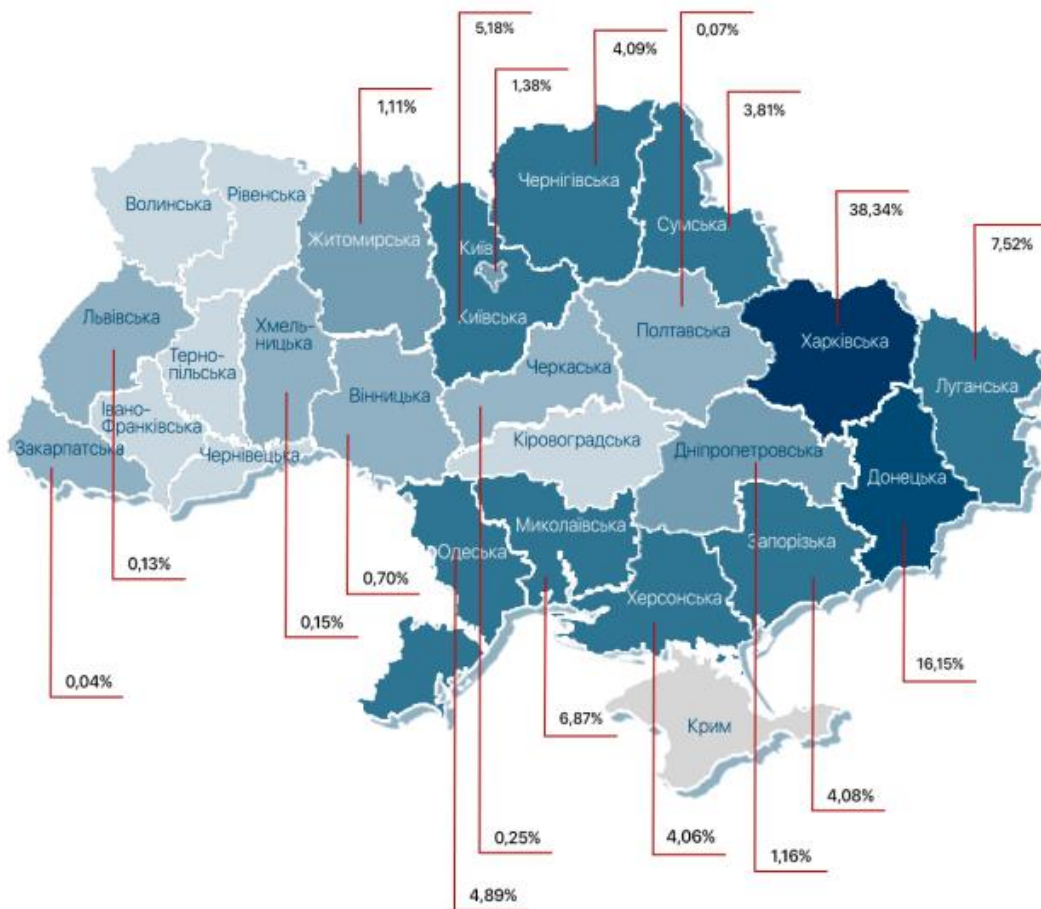

Рис. 2.10. Розподіл кількості пошкоджених об'єктів сфери культури та релігії за областями, на лютий 2023, %.[35]

Український культурний фонд (УКФ) створив інтерактивну «Карту культурних втрат» (Додаток Б). Вона демонструє масштаби руйнування пам'яток внаслідок вторгнення Росії в Україну.[36]

Станом на 2 листопада 2023 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 327 об'єктів (Додаток В) з 24 лютого 2022 року – 124 релігійні об'єкти, 142 будівлі, що представляють історичний та/або художній інтерес, 28 музеїв, 19 пам'ятників, 13 бібліотек, 1 архів.[37]

Невдовзі після вторгнення ЮНЕСКО оголосило, що працює над позначенням усіх ключових історичних пам'яток і місць по всій країні

емблемою Гаазької конвенції 1954 року, міжнародно-визнаним символом захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту.[38].

Після ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції про агресію проти України та у світлі руйнівної ескалації насильства ЮНЕСКО глибоко стурбована подіями в Україні та працює над оцінкою збитків у сферах своєї компетенції (освіта, культура, спадщини та інформації) та здійснення заходів щодо надання негайної підтримки.

У резолюції ООН підтверджується першочергова важливість Статуту ООН і його відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, а також закликає Російську Федерацію негайно припинити застосування сили проти України.[39]

Знищення пам'яток культури в Україні расистськими екстремістами є елементом «культурної чистки». Знищення світової культурної спадщини стало новою формою війни і вимагає нових засобів боротьби. Головна мета екстремістів – знищити культурну спадщину і, як наслідок, стерти ідентичність і культурні маркери, а не просто пограбувати чи знищити музеї та пам'ятники. Екстремісти знищують культурну спадщину, але не як супутню втрату, вони систематично завдають ударів по пам'ятникам та історичним місцям, спеціально намагаючись вразити саме ядро суспільства, і вони грабують для фінансування терористичної діяльності.

Ворожі артилерійські обстріли та бомбардування майже знищили багато українських міст: Маріуполь, Волноваха, Ізюм. Катастрофічних руйнувань зазнали Харків, Суми, Чернігів. Від обстрілів потерпають Київ, Миколаїв, Запоріжжя та інші міста.[18]

Необхідно дати чіткий сигнал: знищення культурних цінностей є військовим злочином!

Висновки до розділу 2

Туристична галузь в Україні під час воєнного стану відображає складне середовище, сформоване постійними військовими реаліями, з якими стикається країна. Запровадження воєнного стану, без сумніву, має значні наслідки для туристичного сектору, впливаючи як на внутрішні, так і на міжнародні подорожі. Проблеми безпеки та обмеження, пов'язані з воєнним станом, створюють перешкоди для просування України як туристичного напрямку.

Однак серед цих викликів виникло унікальне явище у формі волонтерського туризму, куди люди з усього світу залучаються, щоб підтримати Україну у її військових зусиллях. Цей вид туризму не тільки демонструє стійкість і єдність українського народу, але й підкреслює трансформаційну силу подорожей перед обличчям лиха. Сектор волонтерського туризму став каналом міжнародної солідарності, сприяючи зв'язкам і взаєморозумінню між людьми з різним походженням.

Війна, безумовно, завдала шкоди туристичній інфраструктурі України. Конфліктні зони та введення воєнного стану призвели до збоїв і пошкоджень ключових туристичних активів, що вплинуло на загальну привабливість країни як місця для подорожей. Відбудова та відновлення туристичної інфраструктури мають вирішальне значення для відновлення галузі після стабілізації ситуації.

Хоч туристична галузь в Україні і стикається зі значними проблемами під час воєнного стану, поява волонтерського туризму та потенціал для відновлення інфраструктури дають проблиски надії на майбутнє.

РОЗДІЛ 3. ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНИ

3.1. Негативний вплив війни на туризм в Україні

Війна завжди має негативний вплив на туризм, оскільки вона призводить до підвищеної нестабільності, загрози безпеці, та руйнує звичні туристичні маршрути. Проте, навіть в умовах конфлікту і війни, існують можливості для розвитку та відновлення туристичного бізнесу в Україні. Для цього необхідно докладати спеціальні зусилля та застосовувати новаторські стратегії маркетингу.[40]

Важливо відзначити, що в умовах повноцінної війни аспекти українського туризму залишаються малодослідженими, і тому треба терміново переглянути стратегії діяльності, адаптувати їх до нових умов, враховуючи особливості бойових дій, що породжують нові виклики і загрози для як зовнішнього, так і внутрішнього бізнес-середовища.[41]

Співпраця з місцевими органами влади та громадськими організаціями також стає критично важливою в умовах конфлікту. Завдяки спільним ініціативам і ресурсам, можна створити позитивну репутацію країни і сприяти відновленню туристичної галузі.

Питанням функціонування туризму в умовах воєнного стану та його відновлення у повоєнний період присвячено не так багато досліджень. В той же час проблемні аспекти функціонування сфери туризму в Україні досліджували науковці М. Бащак, Н. Булеца, З. Герасимів, Я. Данило, Н. Коваль, Л. Мельник, Ю. Миронов та інші. Про негативні наслідки впливу війни на сферу туризму йшлося в дослідженнях О. Носирєва, Т. Деділової та І. Токар.[42]

Збройний конфлікт, що охопив Україну, спричинив зміни у туристичному «ландшафті» країни, змінивши цілі управління туристичним бізнесом. В умовах цієї кризи волонтерство стало одним із головних завдань для туристичного бізнесу, що відображає колективні зусилля щодо надання гуманітарної

допомоги та підтримки постраждалих регіонів. Цей несподіваний поворот говорить про стійкість і адаптивність індустрії туризму в часи лиха.

Після збройного конфлікту багато туристичних центрів перетворилися на центри гуманітарної та волонтерської допомоги. Колись ці місця були наповнені відпочиваючими та екскурсантами, а тепер відлунюють кроки волонтерів, гуманітарних працівників та окремих людей, які прагнуть позитивно вплинути на регіони, які борються з наслідками конфлікту. Трансформація підкреслює визнання галуззю своєї ролі як сили добра, здатної вносити зміни за межі сфери дозвілля та відпочинку.

Туристи подорожують зміненими маршрутами України. Колись простий туристичний маршрут тепер потребує карти, яка виходить за межі мальовничих пам'яток. Нова туристична карта охоплює бомбосховища, захисні споруди та інші аварійні об'єкти, наголошуючи на важливості безпеки. Туристи не тільки досліджують культурне та історичне багатство країни, але й подорожують ландшафтом, позначеним незгладимими слідами конфлікту.

Занепокоєння безпекою зумовили необхідність мінімізування маршрутів навколо життєво важливих державних і військових об'єктів, які можуть бути об'єктами ракетно-бомбових ударів з боку російського агресора. Це стратегічне коригування визнає сувору реальність конфлікту та прагне захистити як туристів, так і критичну інфраструктуру, яка підтримує націю. Колись безтурботне дослідження країни тепер вимагає прорахованого та пильного підходу, щоб забезпечити добробут усіх учасників.

Неможливість проведення пляжних та пішохідних екскурсій регіонами, які постраждали від військових дій, яскраво нагадує про обмеження, які накладає збройний конфлікт. Колись тихі прибережні райони зараз таять у собі небезпеку, що вимагає переоцінки традиційної туристичної діяльності. Хвильовий ефект конфлікту виходить за межі безпосередніх сфер взаємодії, впливаючи на весь туристичний досвід та змушує переглянути те, що можна безпечно запропонувати відвідувачам [43] (Рис. 3.1).

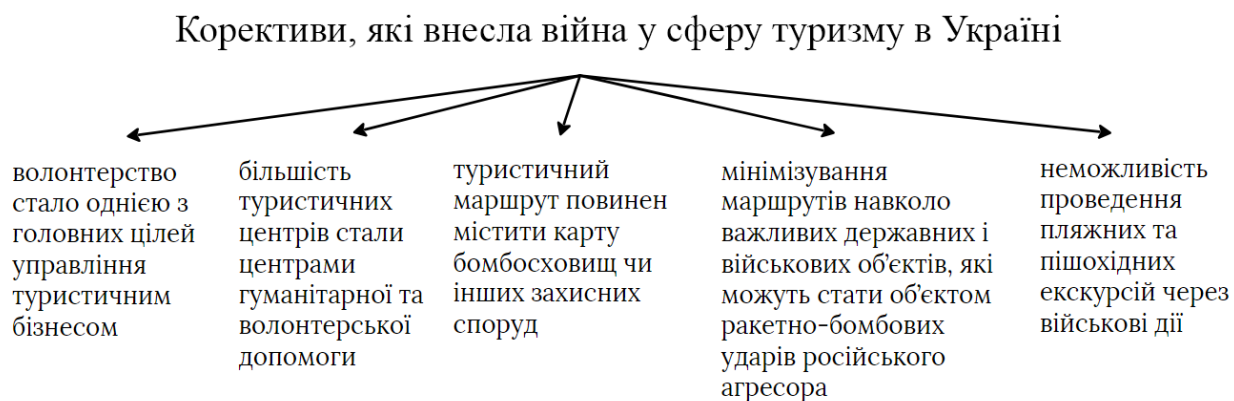

Рис. 3.1. Корективи, які внесла війна у сферу туризму в Україні. (складено автором на основі [43])

Важливо підкреслити, що туризм продовжує своє функціонування навіть у період воєнних подій. У зв'язку з численними зверненнями туроператорів та туристичних агентств, які виражають занепокоєння щодо правил безпеки під час внутрішніх подорожей в країні, Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) оприлюднило інформацію про дозволи та обмеження, що діють під час періоду воєнного стану в центральних і західних областях України.

Однією з найгостріших проблем, з якими зіткнувся туристичний сектор України під час війни – значне скорочення туристичних потоків до країни. Конфлікт та його наслідки викликали побоювання серед потенційних відвідувачів, утримуючи їх від вибору України як місця призначення. Проблеми безпеки, як реальні, так і уявні, створили ситуацію, коли багато регіонів країни вважаються небезпечними для туристів, що ще більше перешкоджає подорожам.

Масштабні руйнування, спричинені війною, руйнівню вплинули на туристичну інфраструктуру України. Історичні пам'ятки, музеї та інші об'єкти культурної спадщини зазнали шкоди, що зменшило привабливість цих пам'яток як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. Втрата цих активів не тільки розмиває культурну ідентичність нації, але й перешкоджає спроможності індустрії туризму пропонувати різноманітний і збагачуючий досвід.

Недостатня обізнаність про туристичні об'єкти в багатьох регіонах додає ще один рівень проблеми. Відсутність рекламних зусиль та ефективних каналів комунікації означає, що потенційні відвідувачі залишаються не обізнаними про красу та визначні пам'ятки, які може запропонувати Україна. Ця недостатня видимість перешкоджає здатності країни конкурувати на світовій туристичній арені та залучати мандрівників, які шукають унікальні та збагачуючі враження.

Ще однією суттєвою перешкодою є відсутність автоматизованої системи збору статистики туризму. Без надійного механізму оцінки ефективності, доходів і витрат галузі стає складно сформулювати обґрунтовану політику та стратегії для сталого розвитку туристичного сектора. Ця прогалина в даних перешкоджає здатності залучати інвестиції та пристосовувати пропозиції до мінливих потреб ринку.

Введення заборонених для польотів зон над окремими територіями ще більше ускладнює відновлення туристичної галузі України. Обмеження на авіасполучення обмежують доступність і зручність для туристів, що ускладнює позиціонування країни як легкодоступного та привабливого місця призначення.

Крім того, відсутність національного туристичного порталу для іноземців загострює проблему просування України як дружнього туристичного напрямку. Централізована платформа, яка надає вичерпну інформацію про визначні пам'ятки, житло та рекомендації щодо подорожей, є важливою для полегшення планування подорожей і забезпечення позитивних вражень для іноземних відвідувачів.[43]

Негативні наслідки війни на туризм в Україні

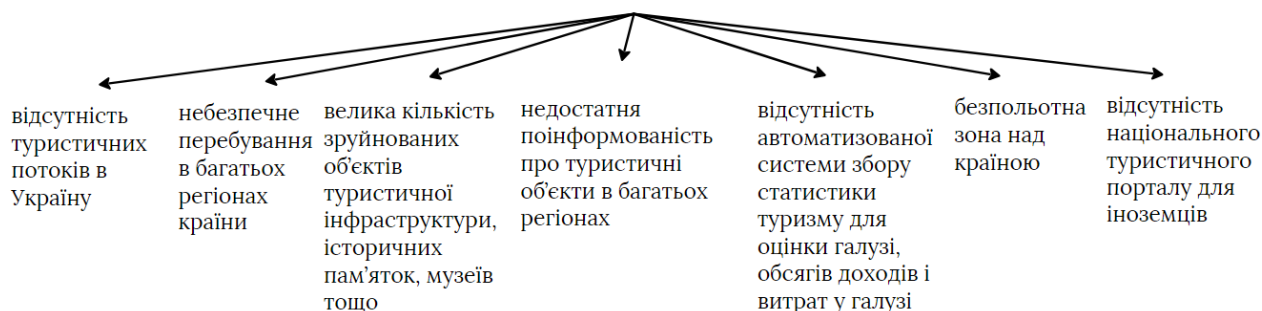

Рис. 3.2. Негативні наслідки війни на туризм в Україні. (складено автором на основі [43])

Таким чином, дослідження туризму кажуть про те, що введення режиму воєнного стану, безперечно, негативно вплинуло на нього. Тому основними завданнями у сфері туризму є розробка стратегії відновлення та напрямів розвитку туристичної діяльності України.

3.2. Перспективи повоєнного туризму в Україні

Перспективи повоєнного туризму в Україні є водночас складними та багатообіцяючими, оскільки нація прагне відновити та переглянути свою ідентичність після конфлікту.

О. Роїк та О. Недзвецька вказують на те, що для країни з великим потенціалом та можливостями (Рис. 3.3) у сфері туризму, такою, як Україна, розвиток туризму повинен стати одним із стратегічних пріоритетів.[44]

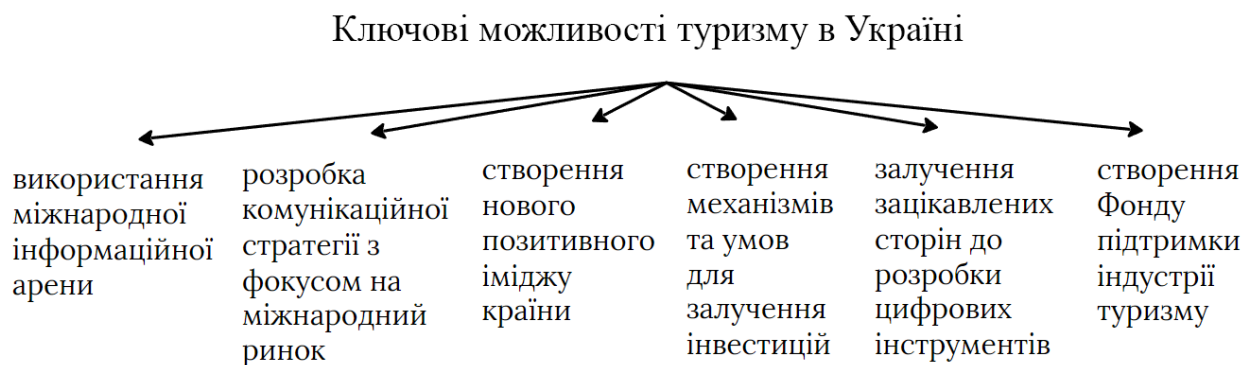

Рис. 3.3. Ключові можливості туризму в Україні. (складено автором на основі [41])

Ключовими можливостями туризму в Україні є:

1. Використання міжнародної інформаційної арени – своєчасна можливість активно задіяти глобальну арену, проливаючи світло на поточні події та наголошуючи на післявоєнному туристичному потенціалі країни;

2. Розробка надійної комунікаційної стратегії, орієнтованої на міжнародний ринок – критично важливий компонентом, який позитивно резонує з міжнародною аудиторією, сприятиме зміні сприйняття та позиціонуванню України як привабливого та безпечного туристичного напрямку;

3. Створення нового позитивного іміджу країни – обов’язковий елемент, що передбачає не лише розвіювання будь-яких негативних конотацій, а й активну популяризацію унікальних пам’яток України, багатой культурної спадщини та різноманітних ландшафтів. Позитивний імідж є основоположним для залучення туристів у всьому світі та виховання впевненості в безпеці та привабливості місця призначення.

4. Створення механізмів та сприятливих умов для залучення інвестицій – ключовий крок у забезпеченні сталого зростання та розвитку туристичної галузі. Створюючи середовище, сприятливе для інвестицій, Україна може відновити свою туристичну інфраструктуру, покращити враження від відвідувачів і стати каталізатором економічної вигоди для місцевих громад;

5. Залучення зацікавлених сторін до розробки цифрових інструментів – підхід, який гарантує, що інструменти, призначені для збору оперативних даних, є комплексними, ефективними та узгодженими з конкретними потребами різних регіонів країни. Використання технологій у такий спосіб покращує адаптивність галузі та оперативність;

6. Створення спеціального Фонду підтримки індустрії туризму – стратегічний крок, що може служити фінансовою опорою, підтримуючи ключові ініціативи, маркетингові кампанії та інфраструктурні проєкти, спрямовані на омолодження туристичного сектора після війни.

Багатогранні можливості створюють цілісну основу для відродження туристичної галузі України. Скориставшись цими перспективами, Україна

зможе не тільки оговтатися від наслідків конфлікту, але й стати стійким і активним гравцем на світовій туристичній арені.[41]

На думку фахівців, найперспективнішими напрямками післявоєнного відродження туристичної сфери є: розвиток ділового, освітнього, спортивного, медичного, зеленого та воєнного туризму; вивчення нових шляхів і методів реалізації туристичних послуг; підвищення інтересу іноземних туристів до повоєнних меморіальних пам'яток і символічних місць; забезпечення тісної співпраці між країнами для взаємної підтримки туристичної діяльності; розробка та впровадження програм (національних та міжнародних) підтримки туристичного бізнесу (Рис. 3.4).[45]

Рис. 3.4. Перспективні напрямки відновлення повоєнного туризму в Україні. (складено автором на основі [45])

Діловий, освітній, спортивний, медичний, екологічний і військовий туризм виступають ключовими компонентами, кожен з яких робить унікальний внесок у сталий розвиток і відродження туристичного сектору країни (Табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Вплив туристичних напрямків на повоєнний туризм в Україні. (складено автором на основі [45])

Вид туризму	Позитивні аспекти	Виклики
Діловий	Розвиток ділового туризму сприяє приваблюванню бізнес-подорожей, конференцій та виставок, що може призвести до залучення інвестицій та розвитку бізнес-середовища.	Необхідність високої інфраструктури та сервісу для відповіді на потреби бізнес-туристів.
Освітній	Розвиток освітнього туризму сприяє обміну знань та підвищує міжнародний образ країни як центру вищої освіти.	Потреба у високоякісних навчальних закладах та програмах.
Спортивний	Організація спортивних заходів та змагань може залучити велику кількість туристів, сприяючи розвитку спортивної інфраструктури.	Потреба в високотехнологічних спортивних об'єктах та забезпеченні безпеки.
Медичний	Розвиток медичного туризму може привертати іноземних пацієнтів, покращуючи медичну інфраструктуру та підвищуючи рівень медичної допомоги.	Високі стандарти медичної послуги та необхідність в сертифікації.
Екологічний	Розвиток екологічного туризму сприяє збереженню природи та природних резерватів, покращенню стану довкілля.	Потреба в сталому та екологічно відповідальному підході до туристичних маршрутів.
Воєнний	Реставрація та популяризація історичних об'єктів пов'язаних із військовою історією країни.	Необхідність збереження та адаптації історичних об'єктів, збалансованість між експозицією та пам'яттю про минуле.

Загальний вплив цих напрямків полягає в створенні стійкого туристичного сектору, сприяючи економічному відновленню та розвитку регіонів. Такий підхід може сприяти розбудові позитивного туристичного образу країни та стимулювати її культурний та економічний розвиток.

Вивчення інноваційних підходів і методологій реалізації туристичних послуг у повоєнний період в Україні є критичним аспектом у зусиллях щодо відродження та репозиціонування туристичної галузі країни. Після конфлікту стає обов'язковим переоцінити традиційні практики та прийняти перспективні стратегії для відновлення сектора. Кілька ключових областей вимагають цілеспрямованого вивчення та розгляду (Табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Області, що вимагають цілеспрямованого вивчення та розгляду. (складено автором на основі [45])

Область вивчення та розгляду	Процес вивчення та розгляду області
Цифрова трансформація	Дослідження інтеграції передових цифрових технологій у надання туристичних послуг. Розробка зручних мобільних додатків, онлайн-платформ і віртуальних можливостей, які підвищують доступність, зручність і безпеку для туристів.
Практики сталого туризму	Вивчення та просування практик сталого туризму. Акцент на екологічних ініціативах, відповідальному туризмі та залученні громади.
Спільні туристичні мережі	Створення мереж співпраці між зацікавленими сторонами туризму, включаючи державні органи, місцеві громади та приватні підприємства.
Збереження культурної спадщини	Дослідження методології збереження та демонстрації культурної спадщини, відновлення історичних пам'яток, музеїв та культурних заходів.
Стійкі до криз бізнес-моделі	Аналіз і розробка бізнес-моделей, стійких до криз, планування на випадок надзвичайних ситуацій.
Посилені заходи безпеки	Вивчення та впровадження посилених заходів безпеки, інтеграція передових технологій безпеки, систем реагування на надзвичайні ситуації.
Культурна дипломатія та маркетинг	Вивчення потенціалу культурної дипломатії та стратегічного маркетингу. Використання багатой культурної спадщини України як унікальної точки продажу та застосування інноваційних маркетингових кампаній.
Навчання та розвиток потенціалу	Інвестиції в навчання та розвиток потенціалу професіоналів у сфері туризму, оснащення їх навичками та знаннями, необхідними для орієнтування в складних умовах післявоєнного ландшафту та надання виняткових послуг туристам.

Всебічне вивчення цих нових шляхів і методів може слугувати планом успішного впровадження туристичних послуг у повоєнний період в Україні. Застосовуючи інновації, стійкість і співпрацю, індустрія туризму може стати сильнішою та сприяти ширшому соціально-економічному відновленню нації.

Підвищення інтересу іноземних туристів до військових меморіалів і символічних місць потребує продуманого підходу, який враховує історичне значення, культурну чутливість та освітню цінність.

Фактори підвищення привабливості військових меморіалів і символічних місць для міжнародних відвідувачів:

1. Освітні програми: розробка інформативних освітніх програм, які передадуть історичний контекст і значення військових меморіалів;

2. Багатомовна інформація: інформація та вивіски на військових меморіалах доступні кількома мовами, щоб задовольнити різноманітну міжнародну аудиторію;

3. Цифрові платформи та програми: використання цифрових платформ та мобільних додатків, щоб надавати віртуальні тури, історичні шкали та мультимедійний контент, пов'язаний із військовими меморіалами;

4. Програми культурного обміну: створення програм культурного обміну, які передбачають співпрацю з міжнародними організаціями, посольствами та туристичними агентствами;

5. Співпраця з туристичними агентствами: співпраця з туристичними агенціями, щоб включити військові меморіали до своїх туристичних пакетів;

6. Рекламні кампанії: започаткування цілеспрямованих рекламних кампаній, які підкреслюють емоційне та історичне значення військових меморіалів;

7. Тематичні заходи та пам'ятні заходи: організація тематичних заходів та вшанування військових меморіалів, особливо під час знаменних історичних дат;

8. Залучення місцевої громади: залучення місцевої громади задля популяризації військових меморіалів як туристичних напрямків;

9. Інтерактивні експонати та пам'ятні речі: покращення вражень відвідувачів, додаючи інтерактивні виставки, інсталяції віртуальної реальності та відібрані експозиції пам'ятних речей;

10. Доступність та інфраструктура: надання доступу до військових меморіалів для іноземних туристів шляхом покращення транспортного сполучення та надання необхідних засобів.[45]

Ці фактори можуть ефективно підвищити привабливість військових меморіалів і символічних місць, заохочуючи іноземних туристів досліджувати та оцінювати історичне значення.

Забезпечення тісної співпраці між країнами для взаємної підтримки туристичної діяльності є важливим для розвитку міжнародного туризму.

Фактори забезпечення тісної співпраці між країнами для взаємної підтримки туристичної діяльності:

1. Двосторонні угоди: стимулювання двосторонніх угод між країнами для полегшення процедур подорожей, включаючи спрощення візового режиму та взаємне визнання проїзних документів;

2. Спільні маркетингові кампанії: співпраця над спільними маркетинговими кампаніями для просування туризму між країнами;

3. Обмін інформацією: встановлення механізмів для обміну інформацією, пов'язаною з туризмом, включаючи статистику, ринкові тенденції;

4. Координація антикризового управління: розробка протоколів для врегулювання кризових ситуацій і координації в разі надзвичайних ситуацій, стихійних лих або глобальних криз у сфері охорони здоров'я;

5. Розвиток транскордонної інфраструктури: інвестування в проекти транскордонної інфраструктури, які покращують зв'язок між країнами.

6. Навчання та розвиток потенціалу: співпраця над навчальними програмами та ініціативами з розвитку потенціалу для професіоналів туризму;

7. Ініціативи екологічної стійкості: загальна робота над екологічними ініціативами для збереження природних пам'яток і культурної спадщини;

8. Гармонізація стандартів: узгодження туристичні стандартів та правил, щоб створити більш згуртований досвід для туристів, які переміщуються між країнами;

9. Перехресне просування подій: перехресне просування великих подій і фестивалів, що відбуваються в сусідніх країнах;

10. Цифрові платформи та інформаційні хаби: створення цифрових платформи та інформаційні центри, які нададуть вичерпну інформацію про туристичні пропозиції за кордоном;

11. Співпраця в дослідженнях і розробках: співпраця над науково-дослідницькими проектами, пов'язаними з тенденціями туризму, вимогами ринку та новими технологіями;

12. Державно-приватне партнерство: партнерство, яке залучає як державні установи, так і зацікавлені сторони приватного сектору.[45]

Розробка та реалізація програм, як на національному, так і на міжнародному рівнях, відіграють вирішальну роль у підтримці відновлення та зростання туристичного бізнесу, особливо у післявоєнних сценаріях (Рис. 3.5).

Рис. 3.5. Програми підтримки туристичного бізнесу. (складено автором на основі [45])

Ці програми служать стратегічними рамками для вирішення різноманітних викликів, стимулювання економічної діяльності та сприяння стійкості в туристичному секторі

3.3. Маркетингові стратегії та механізм відновлення і розвитку повоєнного туризму України

У період після конфлікту країни часто опиняються на роздоріжжі, шукаючи шляхи для відновлення та зростання.

Україна – нація, багата культурною спадщиною та природною красою, перебуває на переломному етапі своєї історії. Ця галузь, яка відіграє вирішальну роль в економічному розвитку та культурному обміні, потребує продуманих маркетингових стратегій, адаптованих до унікальних обставин післявоєнного відновлення.

Відновлення галузі туризму післявоєнних подій в Україні – це важлива та актуальна тема, яка вимагає комплексного підходу та ретельного аналізу. Поствоєнний період завжди є викликом для розвитку туризму, оскільки конфлікти та війни негативно впливають на імідж країни та її інфраструктуру. Проте, Україна має потенціал і можливості для відновлення туристичної галузі та відновлення свого статусу на світовій туристичній карті.

Однією з найважливіших складових в маркетингу туристичних послуг в умовах війни є забезпечення безпеки та довіри. Туристи, незалежно від ситуації, завжди величезну увагу приділяють своїй безпеці. Тому рекламні кампанії повинні акцентувати належну увагу на гарантіях безпеки, інфраструктурі для туристів, та наявності актуальної інформації щодо безпеки в регіоні.

Геополітичні фактори відіграють важливу роль у маркетингу туристичних послуг в Україні. Рекламодавці повинні адаптувати свої стратегії до обставин, що змінюються на світовій арені, враховуючи можливість санкцій та політичних рішень, які можуть вплинути на ринок туризму.

Інновації та креативність грають ключову роль в маркетингу туристичних послуг в умовах війни. Відновлення інфраструктури, розробка нових маршрутів та послуг, може створити нові можливості для розвитку галузі.

Першим кроком у відновленні туризму післявоєнних подій є забезпечення безпеки та стабільності в регіоні. Потенційні туристи повинні відчувати, що подорож до України є безпечною для їхнього здоров'я та майна. Для цього необхідно забезпечити адекватний рівень безпеки, вирішити конфлікти та забезпечити стабільність на території країни.

Другим важливим аспектом є реклама та маркетинг України як туристичного напрямку. Держава та туристичні організації повинні активно просувати свої природні краси, культурну спадщину, історію та інші привабливості країни на міжнародному рівні. Співпраця з іноземними туроператорами та медіа гратиме важливу роль у відновленні інтересу до України серед іноземних туристів.

Розвиток туристичної інфраструктури також є критично важливим завданням. Це охоплює покращення готельної бази, ресторанів, транспортних засобів, а також розвиток екскурсійних та розважальних програм. Інвестиції в інфраструктуру сприятимуть підвищенню рівня обслуговування та зручностей для туристів.

Не менш важливою є підтримка та розвиток культурних та спортивних подій, які можуть привертати увагу туристів. Фестивалі, виставки, спортивні змагання та інші масові події можуть стати приводом для відвідування України та допомогти підвищити інтерес до культурної різноманітності країни.

Загалом, відновлення галузі туризму післявоєнних подій в Україні є складним завданням, але це можливо завдяки спільним зусиллям усіх зацікавлених сторін. Туризм може стати важливим джерелом доходу для країни, сприяти міжнародному співробітництву та зміцнювати статус України як туристичного напрямку.

Інноваційний економічний розвиток постраждалих регіонів може бути забезпечений лише шляхом створення (спочатку на підконтрольних уряду територіях, а потім і на деокупованих) спеціальних економічних зон і науково-виробничих парків. Таке створення стимулюватиме розвиток виробництва на

основі нових прогресивних технологій, збільшення вакансій, обсягів експорту тощо [43].

Загальний механізм відновлення та розвитку туристичного бізнесу зображено на рисунку 3.6.

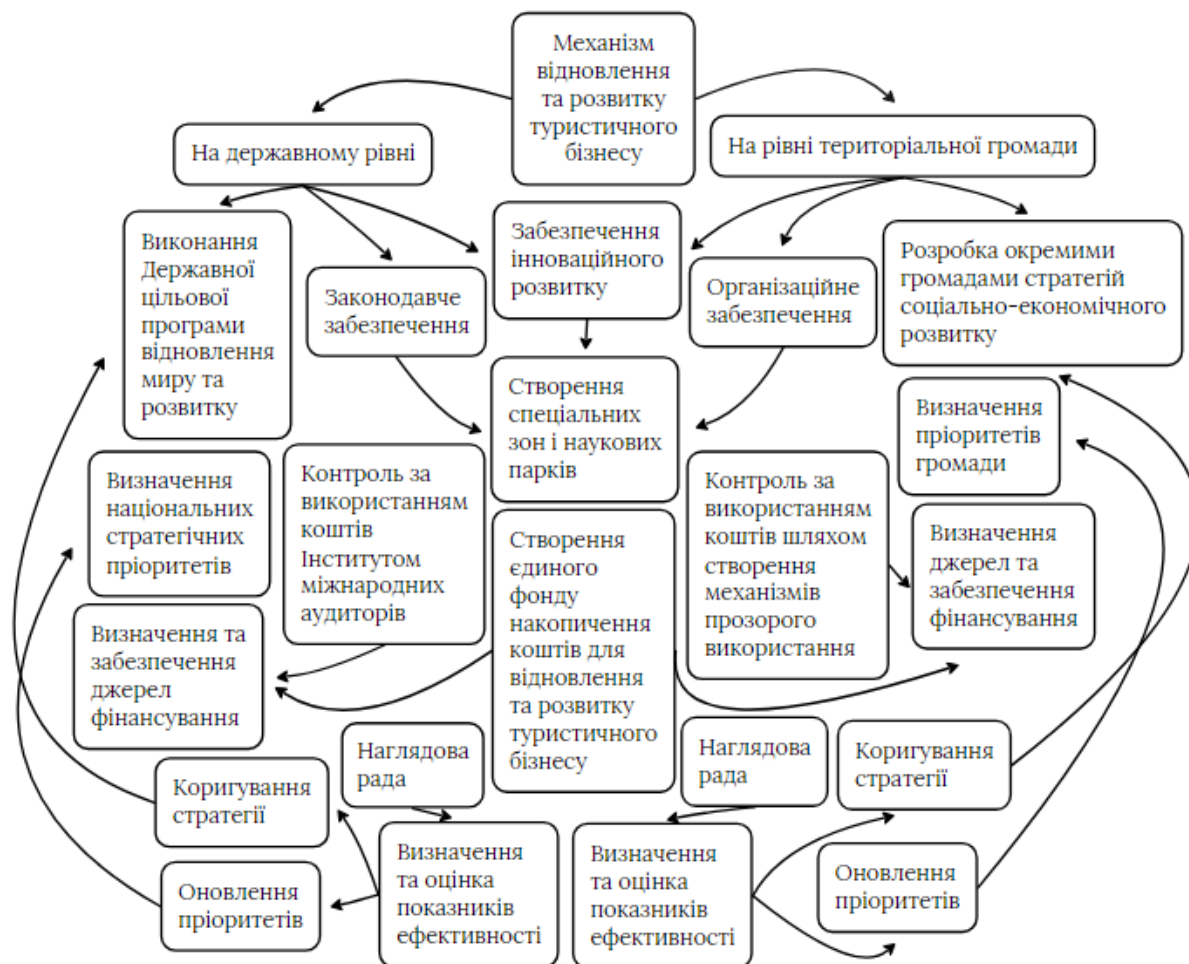

Рис. 3.6. Механізм відновлення та розвитку туристичного бізнесу. (складено автором на основі [43])

Крім запропонованого механізму є можливість оцінити туристичний бізнес з економічної точки зору. Для цього спільно з програмістами розроблено програму «Економічний механізм повернення вкладених коштів», за допомогою якої можна значно скоротити час прийняття рішень, що в свою чергу дозволить підприємствам туристичного бізнесу контролювати витрати,

інвестовані кошти та оперативно отримувати інформацію про їх необхідну суму для проведення заходів з відновлення туризму.[43]

Висновки до розділу 3

Негативні наслідки війни для туристичної галузі в Україні стали далекосяжними, кидаючи тінь на колись процвітаючий сектор. Конфлікт призвів до зменшення кількості туристів, пошкодження інфраструктури та погіршення міжнародного іміджу. Однак, як показала історія, країни можуть повставати з попелу та відновити свою індустрію туризму за допомогою стійкості та стратегічного планування.

Механізм відновлення та розвитку післявоєнного туризму в Україні ґрунтується на багатогранному підході, який стосується як миттєвих, так і довгострокових викликів. Першим кроком є інвестування у реконструкцію та ремонт пошкодженої інфраструктури, зокрема історичних місць, готелів та транспортних мереж. Це не тільки відновлює привабливість ключових туристичних локацій, але й стимулює економічну діяльність і створення робочих місць.

Одночасно слід спрямувати зусилля на відновлення міжнародного іміджу України. Комплексна піар-кампанія може підкреслити стійкість нації та її відданість миру, запевнити потенційних туристів у їхній безпеці та заохотити їх досліджувати багаті культурні та природні скарби, які може запропонувати Україна.

Крім того, сприяння співпраці між державними органами, місцевими громадами та приватним сектором має важливе значення для сталого розвитку післявоєнного туризму. Залучення громади може відігравати вирішальну роль у збереженні та популяризації місцевої культури, гарантуючи, що туризм принесе користь більшій частині населення та сприяє почуттю гордості та ідентичності.

У сфері маркетингових стратегій для туризму в післявоєнній Україні необхідний нюансований та адаптивний підхід. Наголошення на темах стійкості, культурного багатства та незвіданої краси країни може стати потужним поштовхом для залучення відвідувачів. Цифровий маркетинг і

кампанії в соціальних мережах можуть зіграти ключову роль в охопленні глобальної аудиторії та зміні сприйняття.

Стратегічні альянси з міжнародними туристичними агентствами, туроператорами та засобами масової інформації можуть ще більше посилити туристичне повідомлення України, сприяючи співпраці, яка залучає нових відвідувачів і сприяє економічному відновленню країни. Спеціалізовані рекламні заходи, такі як культурні фестивалі та святкування спадщини, можуть продемонструвати унікальні аспекти туристичних пропозицій України та привернути увагу до відродження нації.

ВИСНОВКИ

За результатами аналізу встановлено, що незважаючи на російсько-українську війну, яка стала майже руйнівною для туристичної галузі України, ця галузь економіки продовжує функціонувати та розвиватися, адаптуючись до нових реалій. Розглядаючи питання пріоритетів функціонування туристичної галузі в Україні, слід зазначити, що першочерговим заходом має стати розробка стратегії розвитку національного туризму з урахуванням міжнародного досвіду та євроінтеграції. Водночас слід враховувати, що в Україні в період післявоєнного відновлення необхідно активно популяризувати туристичний потенціал, розвивати нові ініціативи та залучати до цього процесу міжнародних партнерів. У повоєнній відбудові України варто також врахувати досвід країн, які на сучасному етапі мають потужний туристичний потенціал, але в минулому зазнали втрат від війни чи збройних конфліктів.

Військові дії мають значний негативний вплив на туристичну індустрію регіонів та країни в цілому. Існують причини військових дій та їх вплив на безпеку туризму; зниження попиту; пошкодження інфраструктури; втрата робочих місць та негативний імідж, що має значний вплив на розвиток туризму в Україні. Загалом вплив військових дій на індустрію туризму дуже серйозний і передбачає серйозні втрати в туризмі та інших сферах, а наслідки можуть відчуватися протягом багатьох років після закінчення військових дій.

Під час повномасштабного вторгнення в Україну військових Російської Федерації наш народ став символом мужності та свободи в сучасному світі. Люди з усього світу відкривають для себе Україну. Тому важливо закріпити своє позиціонування не як країни, де йде війна і в яку страшно їхати, а як країни свободи, яку ми хочемо досліджувати.

Повномасштабне вторгнення російських агресорів негативно вплинуло на розвиток та роботу туристичної галузі України. Проте, ми бачимо, що через деякий час індустрія туризму потроху почала приходити до стабільного стану. Туризм відновив свою діяльність в «адаптивному» режимі, туристичні

підприємства почали організовувати подорожі, заклади оздоровлення, які спочатку війни були притулком для переселенців, почали знову приймати відпочиваючих, опираючись на сьогоденні умови, що дало поштовх збільшенню пріоритету лікувально-оздоровчого туризму. З часом індустрія туризму відновиться, але на все це потрібен час, ресурси та відновлена інфраструктура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Glossary of tourism terms. URL: <http://surl.li/eacye>
2. Основні терміни і поняття туризмології. URL: https://pidru4niki.com/1376102543741/turizm/osnovni_termini_ponyattya_turizmologiyi
3. Формування поняття «туризм» у сучасній економічній науці. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/57.pdf
4. Туризм. URL: <http://surl.li/sgwz>
5. The Importance of Tourism on Economies and Businesses. URL: <http://surl.li/ndrjm>
6. Why Do Individuals Travel? Travel Motivations 2022/2023/2024/2025. URL: <https://www.alphaadventuretreks.com/blog/why-do-individuals-travel/>
7. Characteristics of the Tourism Industry. URL: <https://tourismnotes.com/characteristics-of-the-tourism-industry/>
8. Функції туризму, умови та фактори його розвитку. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=385217#ch136397>
9. Negative Environmental Impacts Of Tourism. URL: <https://www.theworldcounts.com/challenges/consumption/transport-and-tourism/negative-environmental-impacts-of-tourism>
10. Eight types of tourism that you need to know. URL: <https://www.travelperk.com/blog/types-of-tourism/>
11. Types and Forms of Tourism. URL: <http://surl.li/neaww>
12. Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/12/impact-of-the-pandemic-on-tourism-behsudi>
13. Top five tourism types discussed during 2021. URL: <https://www.travelpulse.com/news/features/the-five-current-most-popular-types-of-tourism-on-the-internet>
14. Класифікація методів дослідження в туризмології. URL:

15. Етапи та методи дослідження розвитку міжнародного туризму на національному рівні. URL: <https://studfile.net/preview/5128190/page:4/>
16. Research methods in tourism. URL: https://www.researchgate.net/publication/307685405_RESEARCH_METHODS_IN_TOURISM
17. Туристи з яких країн за рік витратили в Україні найбільше. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3385907-turisti-z-akih-krain-za-rik-vitratili-v-ukraini-najbilse.html>
18. Tourism business of Ukraine in the conditions of full-scale Russian-Ukrainian war: new challenges and realities. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6434/13287-1?inline=1>
19. Russia-Ukraine war impact on Europe travel plans worldwide 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/1311159/russia-ukraine-war-impact-on-europe-travel-plans-by-country/>
20. Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism. URL: <http://surl.li/myrgo>
21. Tourism in Ukraine in the war conditions: the European integration aspect. URL: <https://public.scnchub.com/efmr/index.php/efmr/article/view/249>
22. Туризм воєнного часу. URL: <https://www.unian.ua/tourism/lifehacking/turizm-voyennogo-chasu-hto-i-yak-jizdit-podorozhuvati-z-ukrajini-11925096.html>
23. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/poteri-dohodov-stalo-izvestno-postradal-turizm-1655198708.html>
24. Розвиток туристичної галузі в Україні під час воєнного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kail.htm
25. Number of Ukrainian refugees 2023. URL:
26. Ukrainian cultural heritage during the 2022 Russian invasion. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_cultural_heritage_during_the_2022_Russian_invasion

27. Як українці подорожують Україною під час війни . URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2555/how-ukrainians-travel-around-ukraine-during-the-war-results-of-a-recent-survey>

28. Де українці провели цьогорічне літо та куди можна поїхати восени ? URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2602/where-did-ukrainians-spend-this-summer-and-where-can-they-go-in-the-fall>

29. Волонтерський солідарний туризм як інструмент допомоги постраждалим від війни громадам. URL: <https://eba.com.ua/volonterskyj-solidarnyj-turyzm-yak-instrument-dopomogy-postrazhdalym-vid-vijny-gromadam/>

30. Досвід волонтерських рухів, способів об'єднання, підтримки та напрямів допомоги, довкола яких об'єднуються українців за кордоном. URL: <https://careerhub.in.ua/dosvid-volonterskikh-rukhiv-sposobiv/>

31. Які міжнародні благодійні фонди допомагають Україні? URL: <https://nakipelo.ua/iaki-mizhnarodni-blahodijni-fondy-dopomahaiut-ukraini-2>

32. Work in Ukraine. Project HOPE. URL: <https://www.projecthope.org/country/ukraine/>

33. Crisis in Ukraine: How to Help. Project HOPE. URL: <https://www.projecthope.org/crisis-in-ukraine-how-to-help/>

34. Sherwood Harriet. Cultural catastrophe: Ukrainians fear for art and monuments amid onslaught. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/01/cultural-catastrophe-ukrainians-fear-for-art-and-monuments-amid-onslaught>

35. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf

36. Мапа культурних втрат. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/6/248121/>

37. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

38. World heritage at risk amid Ukraine war. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-heritage-risk-amid-ukraine-war-un-cultural-agency-says-2022-04-01/>

39. UNESCO sounds the alarm over threats to Ukrainian cultural heritage. URL: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/unesco-sounds-the-alarm-over-threats-to-ukrainian-cultural-heritage-180979686/>

40. Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. URL: <http://eir.zp.edu.ua/handle/123456789/10876>

41. Післявоєнне відновлення туризму в Україні. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/sira.htm

42. Можливості післявоєнного відновлення галузі туризму в Україні. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/lejuk.htm

43. Restoration and directions of tourism business development in Ukraine after the end of the Russo-Ukrainian war. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/threeseas/article/view/2066/2071>

44. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/roik3.htm

45. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/moca.htm

ДОДАТОК А

Надання послуг з реагування на гендерне насильство понад **11 000** осіб

Відкриття **7** закордонних офісів у Дніпрі, Харкові, Херсоні, Краматорську, Києві, Львові та Одесі

Доставка **340 000** пляшок питної води для понад **18 000** українців, які постраждали внаслідок руйнування основної інфраструктури, у тому числі постраждалих від руйнування Каховської дамби

Надання послуг МНПС понад **58 000** українців

Запуск **28** мобільних медичних пунктів, які з того часу надали **178 000** медичних консультацій понад **93 000** пацієнтів

Постачання фармацевтичних та медичних товарів на суму понад **\$10** мільйонів

Навчання понад **4 000** медичних працівників у **87** закладах охорони здоров'я

Надання понад **254 000** медичних консультацій у **24** закладах охорони здоров'я України

Розповсюдження понад **101 000** наборів гігієни та **175 000** непродовольчих товарів

Підтримка **350** закладів охорони здоров'я в Україні

Рис. Діяльність Project NOPE з лютого 2022 року.[33]

ДОДАТОК Б

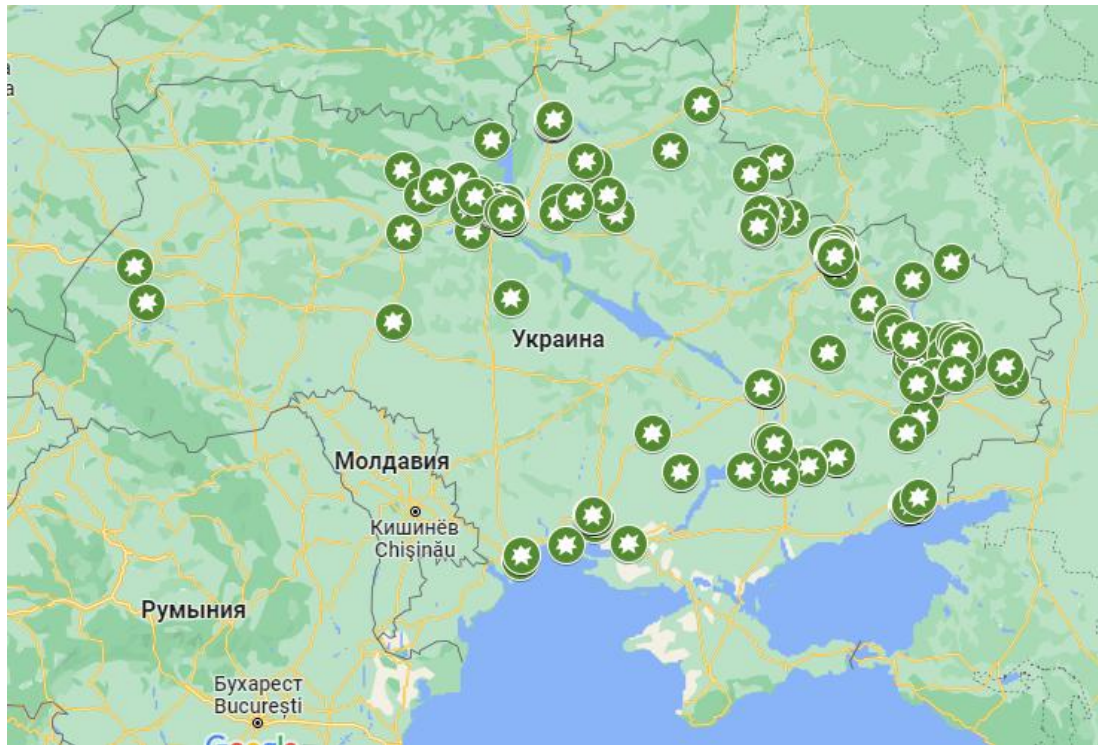

Рис. Інтерактивна карта пошкоджених культурних пам'яток за 2022 рік.[36]

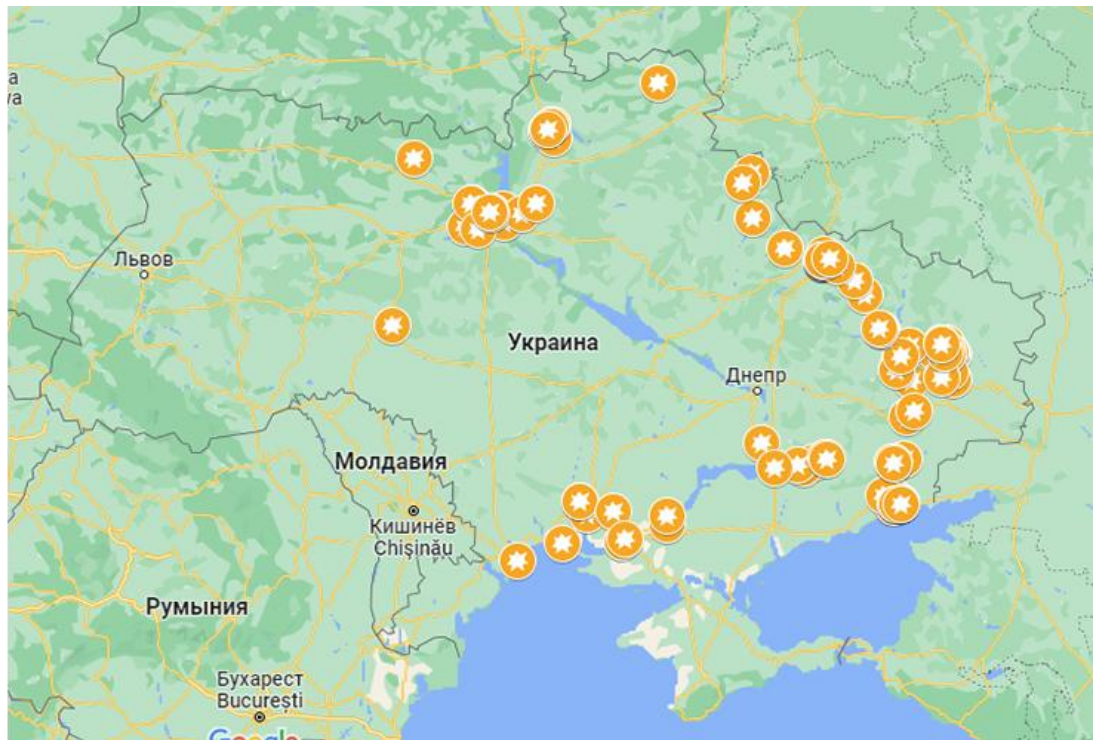

Рис. Інтерактивна карта зруйнованих культурних пам'яток за 2022 рік.[36]

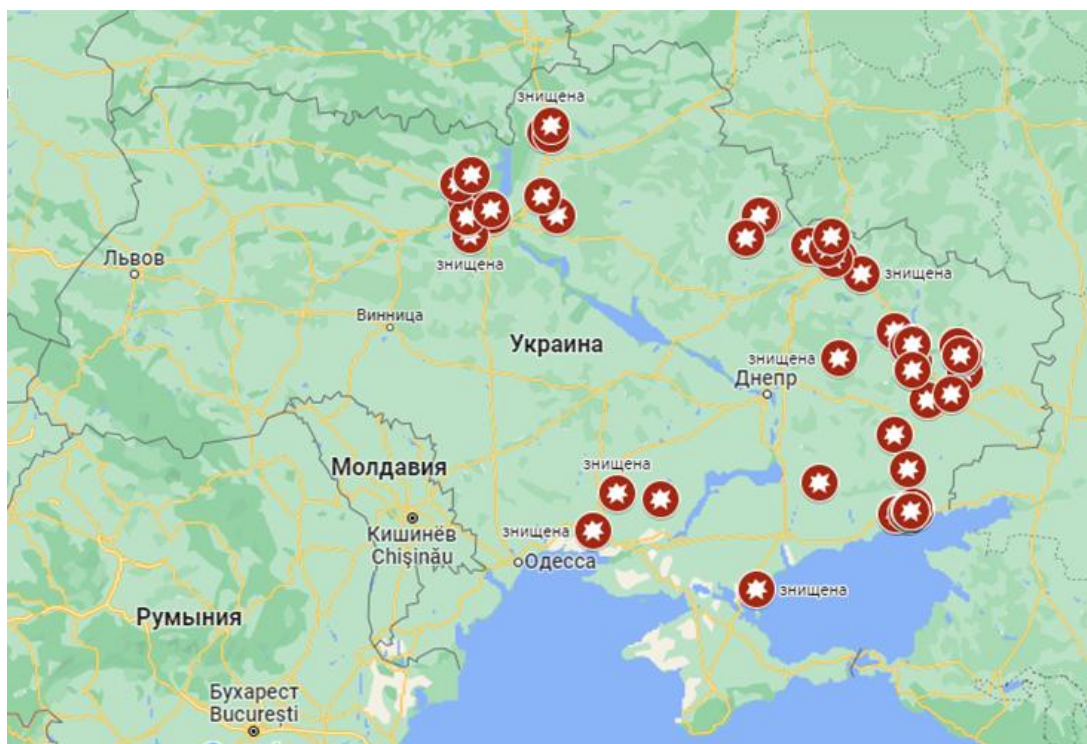

Рис. Інтерактивна карта знищених культурних пам'яток за 2022 рік.[36]

ДОДАТОК В

Пошкоджені культурні пам'ятки в Україні перевірені ЮНЕСКО. (складено автором на основі [37])

Область	Культурні пам'ятки
Чернігівська	1. Історична будівля обласного молодіжного центру, колишній кінотеатр імені Щорса – Чернігів
	2. Церква Святого Феодосія – Чернігів
	3. Військово-історичний музей – філія Чернігівського історичного музею – Чернігів
	4. Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва (колишній Музей української старовини імені Василя Гарновського) – Чернігів
	5. Свято-Катерининська церква Чернігова – Чернігів
	6. Будинок колишнього окружного суду в Чернігові (1904 р.) – Чернігів
	7. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (1910-13 рр. побудови) – Чернігів
	8. Свято-Казанська церква – Чернігів
	9. Меморіальний цвинтар з пам'ятним знаком загиблим та каплицею св. Архистратига Михаїла (збудований у 2014-21 рр.) – Чернігів
	10. Воскресенська церква (1913 р.) – Лукашівка
	11. Костел Успіння Пресвятої Богородиці (1801-04 рр.) – Новий Биків
	12. Центральна міська бібліотека імені М. Коцюбинського – Чернігів
	13. Обласний художній музей. Г. Галагана (1899 р. побудови) – Чернігів
	14. Будинок культури – Іванівка
	15. Меморіальний будинок-музей та садиба Михайла Коцюбинського – Чернігів
	16. Дім молитви II Чернігівської церкви християн-баптистів – Чернігів
	17. Будинок колишнього Чернігівського пожежного товариства – Чернігів
	18. Чернігівський обласний театр імені Тараса Шевченка – Чернігів
	19. Будівля готелю «Десна» (пам'ятка архітектури місцевого значення)
Київська	20. Іванківський музей
	21. Вознесенська Церква, Вознесенська церква
	22. Стара церква (Церква Георгіївська) в селі Заворичі Київської області
	23. Петро-Павлівська церква
	24. Ірпінська біблійна семінарія
	25. Меморіальний пам'ятник односельцям, загиблим у Другій світовій війні
	26. Будинок культури (1952-54 рр. побудови)
	27. Церква Воскресіння Христового
	28. Церква Різдва Пресвятої Богородиці (2008 р.)
	29. Пам'ятник загиблим воїнам Збройних Сил України (встановлено

	2014-2021)
	30. Погруддя Тараса Шевченка в Бородянці (встановлено 1999 р.)
	31. Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці (1892 р.)
	32. Церква св. Георгія Побідоносця в м. Ірпінь (2021 р. побудови)
	33. Монастир Ікони Божої Матері «Услишательниці» в селі Фасова (збудований у 2012-16 роках)
	34. Свято-Троїцька церква (збудована в 1909-15 рр.)
	35. Братська могила воїнів та пам'ятник землякам, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни (встановлено 1951 р.)
	36. Меморіальний пам'ятник воїнам-афганцям
	37. Церква святих Іллі та апостола Андрія Первозванного (1997 р.)
	38. Краєзнавчий музей Бородянщини в Бородянці
	39. Центральна міська бібліотека м. Ірпінь
	40. Палац культури ім. Т. Г. Шевченка
	41. Пам'ятник св. Архистратигу Михаїлу в Бородянці (встановлено 2015 р.)
	42. Макарівська публічна бібліотека (будівля поч. ХХ ст.)
	43. Пам'ятник трутящим, загиблим у Другій світовій війні (реставрований у 2016 р.)
	44. Костел Іоанна Хрестителя – Мощун
	45. Церква Покрови Пресвятої Богородиці – Липівка
	46. Сільська бібліотека – Підгайне
	47. Макарівська публічна бібліотека – Макарів
	48. Сільський будинок культури – Петрушки
	49. Музей Ханенків – Київ
	50. Свято-Вознесенська церква – Лук'янівка
	51. Національний музей «Київська картинна галерея» – Київ
	52. Зал Царства Свідків Єгови в Горенці – Горенка
	53. Зал Царства Свідків Єгови у Великій Димерці – Велика Димерка
	54. Національний палац мистецтв «Україна» – Київ
	55. Національний музей Тараса Шевченка – Київ
	56. Національний природознавчий музей НАН України – Київ
	57. Київський національний університет імені Тараса Шевченка
	58. Будинок учителя – Київ
Харківська	59. Православна церква в селі Кам'янка Ізюм – Харків
	60. Успенський собор – Успенський собор – Харків
	61. Будівля Харківського апеляційного суду – Харків
	62. Історична будівля «Слово» – Харків
	63. Харківський художній музей – Харків
	64. Церква Святої Цариці Тамари – Харків
	65. Харківський національний академічний театр опери та балету – Харків
	66. Житловий історичний будинок у Харкові – Харків
	67. Харківська державна наукова бібліотека (ДНБ ім. Короленка) – Харків
	68. Будівля економічного факультету Харківського національного університету – Харків
	69. Будівля колишнього «Палацу праці» – Харків
	70. Церква Святих Жінок-Мироносиць – Харків

71. Будівля колишнього центрального лекційного залу на площі Конституції – Харків
72. Історичний житловий будинок XIX століття – Харків
73. Меморіальний комплекс Слави в Харкові – Харків
74. Пам'ятка архітектури «Будинок колишнього магазину «Люкс» (XIX ст.) – Харків
75. Меморіал Голокосту Дробицький Яр – Харків
76. Історичний комплекс будівлі пожежної частини 1886 р. – Харків
77. Колишня жіноча гімназія (1870-х рр.)
78. Харківська школа № 7 (1906-07 рр. побудови) – Харків
79. Будинок Управління праці та соціального захисту населення Ізюмської міської ради (будівля XIX ст.)
80. Будинок НДІ венерології (1889 р.) – Харків
81. Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1838 р.)
82. Храм 2000-річчя Різдва Христового в Харкові (збудований у 1999-2001 рр.) – Харків
83. Харківський державний академічний театр ляльок імені В. А. Афанасьєва (збудований у 1906-1907 рр.) – Харків
84. Свято-Вознесенський собор (Всесвятська церква) в Ізюмі (збудований 1826 р., добудований 1902-03 рр.)
85. Хрестовоздвиженська церква (1809-23 рр.)
86. Церква Святого Димитрія Солунського)
87. Колишній Палац культури залізничників у Харкові (ЦБТ Південної залізниці) – Харків
88. Меморіал жертвам тоталітаризму (збудований у 1991-2000 рр.) – Харків
89. Харківський обласний палац дітей та юнацтва (Будинок дитячої та юнацької творчості, збудований у 1851-53 роках) – Харків
90. Спасо-Преображенська церква (2011-13 рр.) – Харків
91. Церква Георгія Побідоносця – Харків
92. Стрітенська церква в Лісному (2018 р. побудови)
93. Храм Святого Миколая Чудотворця (збудований у 1991-96 рр.)
94. Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди – Сковородинівка
95. Міський будинок культури – Дергачі
96. Андріївська церква – Харків
97. Свято-Успенська церква – Коробочкине
98. Будинок культури – Лозова
99. Садиба (1832 р. побудови) – Харків
100. Мечеть "Сунна" – Харків
101. Чугуївський будинок культури – Чугуїв
102. Будинок культури – Прудянка (Харківська обл.) – Прудянка
103. Корпус Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенко) – Харків
104. Музична школа (будівля другої половини 19 ст.) – Ізюм
105. Пам'ятка архітектури місцевого значення – колишнє реальне училище 1882 року побудови (лицей № 4) – Ізюм
106. Половецькі кам'яні баби (9-13 ст.) – Ізюм
107. Свято-Троїцька церква (1826 р. побудови) – Мала Комишуваха
108. Церква Святого Миколая – Куп'янськ

	109. Будинок культури «Залізничник» (1926 р. побудови) – Ізюм
	110. Церква «Нове життя» – Ізюм
	111. Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів» – Верхній Салтів
	112. Храм Смоленської ікони Божої Матері – Харків
	113. Куп'янський краєзнавчий музей – Куп'янськ
Запорізька	114. Храм Преподобного Тихона Задонського
	115. Історико-архітектурний музей «Садиба Попових» (Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», комплекс ХІХ ст.)
	116. Колишній будинок Генріха Янцена (збудований наприкінці ХІХ ст.) - Оріхів
	117. Залізничний вокзал Запоріжжя-ІІ (пам'ятка архітектури місцевого значення 1904 року побудови) - Запоріжжя
	118. Братська могила воїнів Другої світової війни (пам'ятка місцевого значення) - Вербове
	119. Церква на честь священномученика Олександра - Термирівка
	120. Пам'ятка містобудування місцевого значення Житловий будинок (1953-54) – Запоріжжя
	121. Центр культури і спорту – Гуляйполе
	122. Зал Царства Свідків Єгови в Гуляйполі – Гуляйполе
	123. Малотокмацький будинок культури – Мала Токмачка
	124. Церква Архистратига Михаїла (1906 р.) – Комишуваха
	125. Церква євангельських християн-баптистів – Кам'янське
Житомирська	126. Православний храм під Житомиром (Храм Пресвятої Богородиці Овруцької єпархії УПЦ КП)
	127. Церква Св. Миколая (Церква Покрова розстриженого архімандрита Агафангела)
	128. Зал Царства Свідків Єгови в Овручі – Овруч
Донецька	129. Святогірська Свято-Успенська Лавра
	130. Храм Святителя Миколая Мирлікійського Чудотворця
	131. Каплиця святої великомучениці Тетяни
	132. Храм Христа Спасителя (Церква Христа Спасителя)
	133. Маріупольський драматичний театр
	134. Собор Казанської Богоматері в Мар'їнці
	135. Пам'ятник митрополиту Маріупольському Ігнатію в Маріуполі
	136. Свято-Архангело-Михайлівська церква м. Маріуполь
	137. Храм ікони Божої Матері «Всіх скорботних Радість»
	138. Свято-Преображенська церква
	139. Святого Миколая Чудотворця
	140. Церква Різдва Пресвятої Богородиці в Маріуполі
	141. Свято-Дмитрівська церква (1850-61 рр.)
	142. Маріупольський краєзнавчий музей
	143. Житловий будинок ХІХ століття в Маріуполі
	144. Житлові будинки Маріуполя (1930-41)
	145. Пам'ятник В. Г. Короленку в Маріуполі (встановлено 1966 р.)
	146. Міський палац культури в Маріуполі (збудований у 1952 р.)
	147. Володимирська церква в Маріуполі (збудована в 1999-2000 рр.)
148. Церква Віфанія в Маріуполі (споруда поч. ХХІ ст.)	
149. Будинок Юр'єва в Маріуполі (будівля кінця ХІХ ст.)	

150. Міський палац культури «Український дім» м. Маріуполь
151. Палац культури «Іскра» (1960 р. побудови)
152. Центр сучасного мистецтва і культури ім. А. Куїнджі в Маріуполі
153. Палац культури «Молодіжний» у Маріуполі (збудований у 1887-1910 рр.)
154. Будинок культури «Чайка» м. Маріуполь
155. Свято-Троїцький храм у Маріуполі (збудований у 2010 р.)
156. Маріупольська школа мистецтв (збудована в 1953 р.)
157. Садиба А. Трегубова (забудова кінця XIX - початку XX ст.)
158. Будинок з вежею-шпилем у Маріуполі (1953 року побудови)
159. Центральна міська бібліотека імені В.Г.Короленка м. Маріуполь
160. Будинок колишньої Олександрівської чоловічої гімназії (1894-99 рр. побудови)
161. Будинок культури імені Артема (1926 р. побудови) – Лиман
162. Свято-Георгіївська церква – Долина
163. Будинок культури ім. Карла Маркса та комплекс «Музей історії Ілліча» – Маріуполь
164. Свято-Преображенська церква – Маріуполь
165. Свято-Успенська церква – Маріуполь
166. Храм Пресвятої Богородиці «Всіх скорботних Радість» – Богородичне
167. Дерев'яний Всесвятський Скит – Святогірськ
168. Церква Святого Миколая – Лиман
169. Церква преподобного Феодосія Чернігівського – Ставки
170. Володимирська церква – Лиман
171. Маріїнська жіноча гімназія (1894 року побудови) – Маріуполь
172. Покровський монастир – Лиман
173. Будівля початку XX століття, в якій розташована синагога – Маріуполь
174. Церква (колишня хоральна синагога) – Маріуполь
175. Церква Переможців – Слов'янськ
176. Музична школа – Святогірськ
177. Культурний центр Федерації грецьких товариств України – Маріуполь
178. Церква св. Макарія – Торецьк
179. Культурний центр «Меотида» – Маріуполь
180. Будинок культури (будівля середини XX ст.) – Маріуполь
181. Житловий будинок у Маріуполі (1880 року побудови) – Маріуполь
182. Технологічний ліцей (будівля 1936 року) - Маріуполь
183. Будівля міського центру культури і дозвілля (1902 р. побудови, 1924 р. реконструйовано) – Бахмут
184. Каплиця в Богородичному – Богородичне
185. Церква Різдва Пресвятої Богородиці – Верхньокам'янське
186. Свято-Успенський Свято-Микола-Василівський чоловічий монастир – Микільське
187. Церква Слово Правди – Маріуполь
188. Зал Царства Свідків Єгови в Мар'їнці – Мар'їнка
189. Зал Царства Свідків Єгови у Волновасі – Волноваха

	190. Мечеть Аль-Кадар – Бахмут
	191. Церква «Спаська пристань» – Маріуполь
	192. Зал Царства Свідків Єгови в Маріуполі – Маріуполь
	193. Паровий млин (пам'ятка промислової архітектури початку ХХ ст.) – Нью-Йорк
	194. Бібліотека-філія №1 – Часів Яр
	195. Палац культури – Костянтинівка
	196. Палац культури – Мар'їнка
	197. Донецький обласний краєзнавчий музей – Донецьк
	198. Церква Святого Миколая – Микільське
	199. Садиба Бантиш – Прелесне
	200. Музична школа – Мар'їнка
	201. Храм святого великомученика Георгія Побідоносця – Георгіївка
	202. Будинок культури (1950 року побудови) – Нью-Йорк
	203. Бахмутський краєзнавчий музей – Бахмут
	204. Костел Матері Божої Вервиці – Бахмут
	205. Зал Царства Свідків Єгови – Бахмут
	206. Будинок молитви євангельських християн-баптистів – Бахмут
	207. Церква св. Іоанна Предтечі – Бахмут
	208. Благовіщенська церква – Бахмут
	209. Палац культури – Часів Яр
	210. Храм Святого Іоанна Златоуста – Бахмут
	211. Покровська церква – Кліщіївка
	212. Покровська церква – Опитне
	213. Спасо-Преображенська церква – Кодема
Луганська	214. Катерининська церква (Катерининська Церква)
	215. Храм на честь ікони Божої Матері «Всіх скорботних Радість» у м. Свердловонець
	216. Ісламський культурний центр «Бісмілья» м. Северодонецьк
	217. Церква Різдва Христового в Северодонецьку
	218. Свято-Тихвінська церква
	219. Свято-Миколаївська церква
	220. Церква св. Луки Кримського (споруда поч. ХХІ ст.)
	221. Будівля колишніх Содових казарм (1895 р. побудови) – Лисичанськ
	222. Трьохсвятительська церква – Попасна
	223. Молодіжний центр (будівля колишнього клубу інженерів) – Лисичанськ
	224. Залізнична станція Попасна (пам'ятка архітектури місцевого значення, споруда 1878-93 рр.) – Попасна
	225. Церква Почаївської ікони Божої Матері – Рубіжне
	226. Палац культури «Алмаз» (1952 року побудови) – Лисичанськ
	227. Палац культури хіміків (1967 року побудови) – Северодонецьк
	228. Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр – Северодонецьк
	229. Палац культури – Рубіжне
	230. Будівля Лисичанського державного гірничо-промислового коледжу – Лисичанськ
	231. Северодонецька центральна міська бібліотека – Северодонецьк

	232. Коледж культури і мистецтв – Северодонецьк
	233. Церква преподобного Феодосія Чернігівського (1896-1902 рр.) – Михайлівка
	234. Каплиця на честь преподобного Серафима Саровського – Северодонецьк
	235. Церква Святого Духа (споруда поч. ХХІ ст.) - Северодонецьк
	236. Лисичанське музичне училище – Лисичанськ
	237. Свято-Миколаївська церква (збудована в 1873-82 роках) - Борівське
	238. Свято-Покровська церква – Кремінна
	239. Зал Царства Свідків Єгови в Северодонецьку – Северодонецьк
	240. Храм Святої Матрони Московської – Рубіжне
	241. Рубіжанська школа мистецтв – Рубіжне
	242. Будинок культури в Рубіжному – Рубіжне
	243. Дім молитви «Христос – відповідь» – Рубіжне
	244. Зал Царства Свідків Єгови – Рубіжне
	245. Міський концертний зал – Северодонецьк
	246. Каплиця на честь ікони Божої Матері «Живоносне джерело» – Рубіжне
Сумська	247. Охтирський міський краєзнавчий музей
	248. Пам'ятка архітектури колишній Народний дім (1911-1914)
	249. Пам'ятка історії архітектури національного значення - будинок управителя маєтку Л. Е. Кеніга (1911)
	250. Пам'ятник на честь 183-ї танкової бригади (ВВВ)
	251. Охтирська міська рада (будівля 20 ст.)
	252. Паровозне депо «Смородине» (будівля 1877)
	253. Головний будинок-музей садиби Л. Е. Кеніга (будівля кінця ХVІІІ ст. – 1870 р.; частина Тростянецького музейно-виставкового центру)
	254. Братська могила радянських воїнів та пам'ятник у селі Велика Писарівка
	255. Пам'ятка архітектури місцевого значення Магазин купця Ф. Курила (збудований у 1908 р.) – Тростянець
	256. Братська могила радянських воїнів (1943, 1959 рр.) – Бициця
Миколаївська	257. Солдатська сільська бібліотека – Солдатське
	258. Музей-дослідна станція Тростянецького лісу – Тростянець
	259. Костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії (1852 р.) – Киселівка
	260. Турецька криниця пам'ятка 18 століття – Гурівка
	261. Міський палац культури – Очаків
	262. Палац культури "Корабельний" – Миколаїв
	263. Миколаївський академічний художній драматичний театр – Миколаїв
	264. Палац творчості студентів – Миколаїв
Вінницька	265. Колишня Маріїнська гімназія (1892 року побудови) – Миколаїв
	266. Миколаївський центр культури народної творчості та художньої освіти (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Миколаїв
	267. Будинок офіцерів (пам'ятка архітектури та містобудування місцевого значення 1930-х рр.) – Вінниця
	268. Церква Георгія Побідоносця – Вінниця

Одеська	269. Одеський художній музей – Одеса
	270. Одеський археологічний музей – Одеса
	271. Одеський морський музей – Одеса
	272. Одеський літературний музей - Одеса
	273. Церква Святого Миколая - Одеса
	274. Спасо-Преображенський собор – Одеса
	275. Житловий будинок Чижевича (сер. ХІХ ст., пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	276. Житлова забудова Соломос (поч. ХХ ст., пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	277. 268. Особняк Манук-бея (1845-1846 рр., де в 1848 р. жив письменник Гоголь - Пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	278. Будинок, в якому в 1889-1890 рр. проживав герой Шипки Ф. Ф. Радецький (1850 р. побудови) – Одеса
	279. Особняк Поммера (1893-1894 рр. побудови) – Одеса
	280. Будинок вчених (Палац Толстого) (1830-1890) – Одеса (Одеська область)
	281. Комплекс садиб (перша половина ХІХ ст.) – Одеса
	282. Будинок, в якому в 1893-1895 роках жив і працював польський композитор Еміль Млинарський (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	283. Одеський державний музичний ліцей імені Столярського (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	284. Будівля Пасажу та готелю «Пасаж» (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	285. Музей західного та східного мистецтва – Одеса
	286. Житловий будинок кін. ХІХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	287. Ансамбль палацу Бжозовських («Шах»), включаючи палац, служби та особняк, 1851-1852 (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	288. Житловий будинок Масса, 1870-1880 рр. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	289. Житловий будинок М. Г. Короне 1900 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	290. Житловий будинок Наума, поч. ХХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	291. Будинок Порро (Бистра) (ХІХ ст.), де в 1906-1926 роках жив і працював поет Кірсанов (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	292. Житловий будинок і флігель Ковалевського (1846 - кін. ХІХ ст.), де в 1897-1925 рр. проживав фізик і професор Б. Ф. Веріго (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
	293. Житловий будинок Заблудовського з флігелем 1890, 1906 (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса
294. Будинок Діалігмено, 1880-ті рр. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса	
295. Будинок Бларамберга І. П. - одного з перших дослідників історії Північного Причорномор'я, археолога і нумізмата, який у 1820-1835	

<p>рр. відвідували Пушкін А. С. і Батюшков К. М. - поети (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>296. Будинок гімназії імені М'якінка (1911 р., арх. А. І. Гольцврум), де в 1932-1941 рр. навчався Герой Радянського Союзу Г. Ф. Потьомкін (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>297. Прибутковий будинок біржової артілі кін. ХІХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>298. Будівля Училища торговельного флоту (1904 р., архітектор Л. Л. Влодек), де навчалися: Маринеско О. І. – підводник, Герой Радянського Союзу; Следзюк. ОК - Героя Соціалістичної Праці та інші (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>299. Прибутковий будинок Лерче, 1823-1826 (пам'ятка архітектури національного значення) – Одеса</p>
<p>300. Палац, 1823-1825 (пам'ятка архітектури національного значення) – Одеса</p>
<p>301. Будинок Золотарьова, Маса, 1820-1872 рр. (пам'ятка архітектури національного значення) – Одеса</p>
<p>302. Будинок Старої біржі (Стара біржа), 1834 р. (пам'ятка архітектури національного значення) – Одеса</p>
<p>303. Житловий будинок Герболіні 1841 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>304. Будинок складу Папудова, 1850-1852 рр. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>305. Будинок кредитного товариства, 1881 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>306. Житловий будинок Толстого 1880 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>307. Житловий будинок у складі комплексу будинків Фон-Деші, в якому проживали: у 1920-1940 рр. Т. Гуртовий - диригент, народний артист; В. Покотило - хірург, професор (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>308. Будинок Януша 1901 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>309. Жданової (1901-1902), де проживав Тоцький І. К. - український оперний співак, народний артист УРСР (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>310. Житловий будинок (Жданова), 1910 р. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>311. Особняк Толстого, 1906 (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>312. Прибутковий будинок Гагаріна кін. ХІХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>313. Житловий будинок Юрієвича поч. ХХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>314. Будинок Рафаловичів (готель «Центральний») середина ХІХ ст. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>315. Будинок Папудова, 1832-1833 рр. (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>
<p>316. Будинок, в якому жив хормейстер, заслужений діяч мистецтв УРСР, професор К. К. Пигров (пам'ятка архітектури місцевого значення) – Одеса</p>

	317. Воронцовський палац – Одеса
Дніпропетровська	318. Свято-Олексіївська церква – Велика Костромка
Херсонська	319. Пам'ятка історії місцевого значення - Будівля колишньої німецької гімназії (1912 р. побудови) – Високопілля
	320. Успенська церква (збудована в 1811-1835 рр.) – Берислав
	321. Свято-Успенська церква (1883 р. побудови) – Високопілля
	322. Херсонський академічний обласний театр ляльок – Херсон
	323. Державний архів Херсонської області (філія) – Херсон
	324. Будинок-музей Поліни Райко – Олешки
	325. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека – Херсон
	326. Катерининський собор – Херсон
Львівська	327. Будівля житлового комплексу для викладачів Львівської політехніки – Львів